

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІВЕНТ-ІНДУСТРІЇ, КУЛЬТУРОЛОГІЇ
ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА**

УДК 930.85 (477)
На правах рукопису

Дипломна робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»
на тему:

**СУЧАСНІ МУЗЕЇ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРОТОРУ**

Виконав студент освітньо-професійної програми
І (бакалаврського) рівня спеціальності 034 «Культурологія»
Галузь знань 03 – «Гуманітарні науки»
денної форми навчання

Станіслав ДАЦЮК

Науковий керівник:

доцент кафедри івент-індустрій,
культурології та музеєзнавства,
к. іст. н.,

доцент **Марина ШАТРОВА**

Рецензент:

Завідувач кафедри філософії
та культурного менеджменту
НаУ «Острозька академія»,
доктор філософських наук,
доцент

Марія ПЕТРУШКЕВИЧ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ МУЗЕЙНІ ІНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Обґрунтування понять «національний культурний простір», «музейна інституція»: історіографія дослідження	8
1.2. Історія становлення та розвитку музейних інституцій в Україні	13
1.3. Музейна галузь в Україні періоду незалежності (1992 р. XX ст. — 20-ті роки XXI ст.)	19
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. МУЗЕЇ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ	27
2.1. Музеї як культурологічна компонента національного культурного простору	27
2.2. Функціонування сучасних музеїв у національному культурному просторі	29
2.3. Впровадження інноваційної діяльності в сучасну музейну практику	40
Висновки до розділу 2	56
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний музейний простір в Україні знаходиться в парадоксальному положенні. Адже в суспільній думці дотепер існують стереотипи, що музейні установи є застарілими та неактуальними в умовах розвитку інформаційно-технологічних засобів, які відкривають доступ до будь-якої культурної спадщини з усього світу. З іншого боку сучасні музеї уже показали власні можливості і довели, що вони не є статичними установами. Музей — це живий організм, який існує та розвивається разом із суспільством та є його невід’ємною частиною. Українські музеї намагаються, окрім виконання своєї основної функції (збір, зберігання та дослідження фондів), переосмислювати себе у намаганні бути відкритішими, гнучкішими, інтерактивнішими, орієнтованими на молоде покоління. Вони поволі перетворюються на культурні центри, осередки формальної та неформальної освіти, простори громадсько-культурної діяльності в поєднанні творчості та нових сучасних знань, де відвідувачам надається право бути співавторами музейної експозиції. В часи російсько-української війни, коли в суспільстві посилюється інтерес до власної культури, історії, своєї ідентичності, музей набуває рефлексії на пережиті події. А це й впливає на формування сучасного національного культурного простору.

Актуальність досліджуваної теми обумовлена потребою у комплексному висвітленні місця і значення музеїв України у формуванні національного культурного простору. Зміни в соціальній, політичній, економічній та культурній сферах створюють умови для переосмислення ролі музеїв як культурних інституцій в загальній структурі сучасного суспільства. У поточному столітті відбулися великі перетворення як в діяльності музеїв, так і в національному культурному просторі України. Ці зміни викликані і внутрішніми, і зовнішніми факторами розвитку суспільства загалом. Вивчення

сучасних форм роботи музеїв України в умовах воєнного часу має суттєве значення на формування національного культурного простору.

Перебуваючи в умовах військових дій на своїй території, Україна стикнулася з викликами, які пов'язані зі збереженням національної культурної спадщини. Знаходячись у стані військових дій, Україна стикається з викликами, які пов'язані зі збереженням власної культурної спадщини, пошуком нових форм презентації власних фондів в умовах кризи.

Стан наукової розробленості теми. Джерельну базу дослідження склали праці українських культурологів: Олени Доманської, Олени Гончарової, Олександра Гриценка, Олександра Кравченка, Сергія Руденка, ін., які прямо чи опосередковано висвітлювали діяльність музейних інституцій України. Також комплексний зміст дослідження зумовив звернення не лише до культурологічних праць, але й до здобутків суміжних наук — мистецтвознавства, бібліотекознавства, мистецтвознавства, документознавства тощо.

Багатоаспектність та багатоплановість питання, що розглядається зумовили появу великого масиву наукових публікацій, що стосуються теми дослідження.

На початку 30-х років минулого століття історик Микола Дружинін вперше використовує у науковій літературі термін «музейний предмет». Варто зауважити, що в музеєзнавстві цей термін пояснюється як «вилучений з реальної дійсності предмет музейного значення, включений до музейного зібрання і здатний зберігатися протягом тривалого часу, є носієм соціокультурної та природничо-наукової інформації, автентичним джерелом знань та емоцій, культурно-історичною цінністю, частиною національного надбання» [13].

Вагомим джерелом інформації про проєктну практику українських музеїв є веб-сайт Українського культурного фонду [52]. Також знаходимо ці відомості в оглядових документах Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого [20–22, 59] та на сайтах музейних інституцій [36].

Досвід проєктної діяльності, здійснюваний Державним історико-культурним заповідником м. Острога, розкривається як на сторінках наукових часописів – А. Брижук, С. Позіховська [3,4], так і в науково-публіцистичних публікаціях на різноманітних медіа-платформах [7, 9, 12, 32–33, 37—40].

Нормативно-правовою основою репрезентованого дослідження є Закони України «Про культуру» [45, 46], «Про музеї та музейну справу» [47].

Усі названі джерела обіймають той, чи інший аспект теми, але потребують детального вивчення та систематизації для її комплексного розкриття.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей діяльності сучасних музеїв України як частини національного культурного простору.

Завдання роботи:

- розкрити поняття «національний культурний простір» та «музейна інституція»;
- вивчити умови історичного процесу становлення та розвитку музейних інституцій в Україні;
- дослідити вимоги та виклики у галузі музейної діяльності під впливом сучасних реалій;
- проаналізувати практичні аспекти діяльності на прикладі музейної галузі України;
- розглянути досвід проєктної діяльності на прикладі музейної практики Державного історико-культурного заповідника м. Острога.

Методологічна база дослідження ґрунтується на загальнонауковій методиці, пов'язаній з аналізом, синтезом, порівнянням; на методиці структурно-функціонального дослідження (для опанування специфіки музейної діяльності); на історичному, логічному та системному методах (для вивчення тенденцій розвитку музейних інституцій).

Об'єкт дослідження — музейні інституції як частина національного культурного простору України.

Предмет дослідження — інноваційна діяльність в музеях України на сучасному етапі.

Наукова новизна роботи:

- розкрито зміст та межі понять «національний культурний простір» та «музейна інституція»;
- висвітлено особливості розвитку музеїв України як частини національного культурного простору;
- виокремлені та вивчені сучасні вимоги і виклики, які постали перед музеями на сьогодні;
- проаналізовано досвід інноваційної діяльності та проєктний підхід в роботі Державного історико-культурного заповідника м. Острога.

Практичне значення роботи полягає в підсумовуванні позитивного досвіду, у виокремленні конкретних рекомендацій та інструментів, які можуть використовуватись керівниками музейної інституцій для покращення ефективності їхньої діяльності.

Отримані результати можуть бути впроваджені в практику роботи музеїв та інших культурних інституцій, допомагаючи їхньому сталому розвитку та ефективному виконанню завдань в сучасних умовах.

Апробація результатів дипломної роботи. Результати дослідження оприлюднені на міжнародній науковій конференції:

- «Українська і світова культура в умовах глобалізаційних викликів та війни»: XIX міжнародна науково-практична конференція, 21—22 листопада 2024 р. м. Рівне: програма. Рівне: РДГУ, 2024. С. 30 [40 с.].
- щорічній науковій конференції РДГУ 15 травня 2025 р., м. Рівне

Структура роботи. Дипломна робота складається з 2 розділів і 6 підрозділів, містить вступ, висновки, список використаної літератури (59 джерел), додатки.

У вступі йдеться про важливість та зміст обраної теми дипломної роботи, обґрунтована її актуальність, встановлені мета і завдання, предмет та об'єкт, розглянуті основні методологічні засади дослідження.

У 1-му розділі роботи проаналізовано погляди вітчизняних дослідників, які розкривають поняття «національний культурний простір» та «музейна інституція»; охарактеризовано складові поняття «національний культурний простір». Розглянуто сучасні підходи до музейної діяльності, враховуючи інноваційний та проєктний напрямок у практичній площині. Узагальнено складові, основні функції національного культурного простору та музейної інституції як його частини.

У 2-му розділі досліджено інноваційні проєкти у музейній галузі, спрямовані на активізацію діяльності музеїв. Також узагальнено досвід Державного історико-культурного заповідника м. Острога у питанні удосконалення виставкового та експозиційного просторів, діджиталізації колекцій, удосконалення асортименту музейних послуг, нових неординарних форм комунікації із відвідувачами, в т.ч. й через сайт закладу. Закцентовано на важливості створення стратегії діяльності закладів на прикладі Стратегії Рівненського обласного краєзнавчого музею.

У додатках репрезентовані фрагменти Стратегії Рівненського обласного краєзнавчого музею (Рівне, 2021), акція «Ніч в музеї» у Державному історико-культурному заповіднику м. Острога (фотозображення).

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНІ МУЗЕЙНІ ІНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Обґрунтування понять «національний культурний простір», «музейна інституція»: історіографія дослідження

Головними поняттями у цьому дипломному дослідженні є «національний культурний простір» та «музейна інституція». Обґрунтовуючи вищезазначені терміни, варто розглянути їх змістове наповнення. Розглядаючи терміни «культура» та «простір», варто зауважити, що в науковій літературі їх існує багато сотень визначень. «Словник української мови» (К., 1997) дає таке визначення: «Культура — це сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством впродовж його історії». Таке трактування видається найбільш поширеним та загальновідомим. Закон України «Про культуру» наводить наступне пояснення поняття, стверджуючи, що культура включає в себе культурну спадщину, всі види мистецтва, культурні цінності, освіту, науку та відображає рівень розвитку цієї спільноти [45]. Починаючи з початкового визначення, то під цим поняттям розуміли процес обробки ґрунту, його культивування, тобто зміни під впливом діяльності людини. Потім культуру стали трактувати як «другу природу», тобто надбудову над звичайною природою. Також культуру вивчали через антропологічний кут зору, як спосіб життя певної спільноти людей, через сферу її діяльності. Пізніше культуру ототожнювали лише з «високою» культурою. Прибічником цієї теорії був англійський культуролог Метью Арнолд, який стверджував, що «культура є усім найкращим, що було придумане чи сказане у світі».

Розглядаючи поняття «простір», розуміємо, що стикаємось з різними визначеннями цього терміна. В одному випадку воно позначає тривимірний простір матеріального світу, в іншому — абстрактний n-вимірний простір у

математичному вимірі, а ще в іншому випадку — більш абстрактніший топологічний простір — поєднання об'єктів, що відповідають якомусь складу постулатів (аксіом). Простір може виступати як необмежена категорія і покинути його можна, перейшовши у інший вимір. Проте простір також можна виміряти і тоді він переходить у інший постулат, під яким ми розуміємо «терен», «ареал». Це може бути етнічна територія чи «історична батьківщина» якогось народу, етнічної групи. Тобто місце, де побутує його культура.

Культура безпосередньо підтримується соціальними відносинами і має впливає на них, формує самобутні просторово-часові характеристики соціуму. Але, варто зауважити, простір не завжди зводиться до географічної локації. Він передбачає в першу чергу соціальну єдність через призму націотворення, що потребує єдності та нероздільності як ознака цілісності національної культури. Поняття «культурний простір» використовується у різних вимірах культурологічного, соціологічного, атропологічного та філософського знання. Відомий український культуролог О. Кравченко акцентує на тому, що термін «національний культурний простір України» не набув сталого змістового наповнення. У науковій літературі цей термін використовується скоріше як синонім «українська національна культура».

О. Гриценко У своєму монографічному дослідженні «Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування» [10] здійснив спробу визначити поняття «національний культурний простір», розділивши його на три групи.

До першої групи увійшли дефініції і терміни антропологічного походження. Вони базуються на походженні культури з боку людської діяльності, яка побутує на тій чи іншій території, здійснює на ній свій культурний вплив, наповнює сенсом і територія перетворюється на батьківщину, на «рідну землю». У цьому випадку географічний простір стає місцем проживання визначеної культури, а отже, основою певного культурного простору.

До другої групи моделей, що пояснюють поняття «культурний простір» увійшли концепції, які ототожнюють простір із абстрактним поняттям. Воно проявляється через соціологічні, лінгвістичні та філософські знання. В основу покладено топологічний простір культури Юрія Лотмана та національна «повноструктурна» культура Івана Дзюби. Ця група моделей асоціюється не з фізичним простором в реальному часі, а з уявним (абстрактним, віртуальним) простором. В процесі функціонування ці моделі можуть перетинатись. Наприклад, стверджуючи існування культури на певній території, дослідник вдається до спроб побудови уявної архітектури та внутрішньої структури культурного простору.

В третю групу входять дефініції та їх пояснення, що відносяться до специфічного культурного простору, які походять від літературно-мистецької творчості. Вони базуються на думці, що художній твір відтворює уявний простір, навіть цілий всесвіт. Тому існує думка, що художня культура певного соціуму та всі віртуальні світи її художніх творів утворюють віртуальний культурний простір.

Відповідно до Закону України «Про культуру» (2010 р.), культурний простір — це сфера, в якій відповідно до законодавства провадиться культурна діяльність і задовольняються культурні, інформаційні, дозвілєві потреби громадян, що охоплює, зокрема, радіо і телебачення, періодичні друковані видання та книговидавничу продукцію, ринок культурних благ, а також культурно-мистецьке середовище. Загальнонаціональний культурний простір має залучити всю територію й усіх громадян України. Він покликаний задовольняти духовно-культурні потреби суспільства передусім якісним культурним продуктом і національними каналами культурної комунікації; постійно нарощувати присутність українського культурного продукту на ринку й у структурі культурного споживання населенням усіх регіонів України. Він покликаний забезпечити існування розвиненої спільної символічної системи (державної мови, системи вартостей, національної культурної спадщини тощо), які є комунікаційною базою всього українського

соціуму, а також інтеграцію української культури та мистецтва в європейський і світовий культурний простір; активне просування українського культурно-мистецького продукту на світовий ринок [5].

Значення поняття «музейна інституція» міє чіткіше формулювання і охоплює конкретніше визначення об'єкта вивчення. У статті 1 Закону України «Про музеї та музейну справу» погляд на поняття «музей» фокусується як на науково-дослідний та культурно-освітній заклад, який створений для збереження, вивчення, використання та популяризації музейних колекцій та музейних предметів з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини [47]. Щодо поняття «музейна справа», то воно визначається як діяльність, яка реалізовується через національну музейну політику, музейну практику та шляхом досліджень наукової дисципліни «музеєзнавство». До основних напрямків музейної діяльності відносяться: науково-дослідна, культурно-освітня робота, комплектування та зберігання музейних фондів, реставраційна, експозиційна, пам'яткоохоронна та видавнича діяльність. Крім зазначеного вище, музеї займаються експертизою, науковою атрибуцією, державною реєстрацією предметів, які можуть бути визнаними як наукові культурні цінності, з метою включення їх до Музейного фонду України [5].

На 26-й Генеральній конференції у Празі, яка відбулась 24 серпня 2022 року Міжнародна рада музеїв (ICOM) затвердила нове тлумачення поняття «музей». В цьому визначенні вже присутні поняття «доступність», «етика», «інклюзивність». Зараз воно набуло такого вигляду: «Музей — це некомерційна постійнодіюча організація на службі суспільства, яка збирає, зберігає, досліджує, інтерпретує та експонує матеріальну та нематеріальну спадщину. Відкриті для громадськості, доступні та інклюзивні, музеї сприяють різноманітності та сталості світу. Їхня робота та комунікація ґрунтуються на засадах етики і професійності, передбачають залученість громад і пропонують різноманітний досвід для освіти, насолоди, роздумів і обміну знаннями» [56].

В «Енциклопедії Сучасної України» подається наступне визначення: «Музей — (лат. museum, від грец. μουσείον – храм муз) – соціальний інститут, виникнення якого історично обумовлене суспільною потребою підтримки культурної пам'яті шляхом вилучення з середовища побутування, дослідження, збереження, презентації, інтерпретації й передачі наступним поколінням найцінніших об'єктів культурної та природної спадщини — музейних предметів [25]/

Людмила Міненко, доктор філософії, у власному дослідженні «Музеєзнавство: словник базових термінів» репрезентує термін «музей» як такий, що максимально відображає всі сторони його діяльності, характеристики та напрямки роботи: «Музей — науково-дослідний і культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання й популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою й освітньою метою залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» [29, с. 33].

Проаналізувавши різні підходи до визначення понять «національний культурний простір», «музей», «музейна інституція» варто підсумувати і констатувати таке: національний культурний простір поняття абстрактне і концептуальне, воно не завжди пов'язується з конкретною географічною локацією. Цей простір передбачає символи, ідеї, образи, національну мову, яка поширена на конкретній території, але не лише там, культурні традиції, які також не завжди прив'язуються до географії перебування більшої частини носіїв цієї культурної традиції. Національний культурний простір передбачає соціальну складову, яка полягає в нероздільності цілісності національної культури. Як наслідок, у процесі реалізації усіх складових компонентів культурного простору як однієї субстанції, втілюється концепція нації.

Отже, з огляду на вищезазначене, варто зацентувати, що музейна інституція — це установа науково-дослідного та культурно-освітнього напрямку діяльності. Виникнення та функціонування цих установ обумовлені суспільною вимогою збереження культурної пам'яті шляхом дослідження,

презентації, інтерпретації та передачі прийдешнім поколінням об'єктів національної культурної спадщини. В процесі реалізації власних завдань, музей формує національний культурний простір суспільства і держави загалом.

1.2. Історія становлення та розвитку музейних інституцій в Україні

Сучасний український музей сформувався в процесі довготривалого історичного розвитку. Залежно від економічних, політичних, історичних обставин, рівня розвитку суспільства на землях теперішньої України, музей змінювався, коректуючи свої завдання та функції. Проте головна місія залишалась незмінною — збір, зберігання, дослідження та презентація предметів національної культурної спадщини.

Перші збережені пам'ятки національної культурної спадщини на теренах українських земель, які відомі сучасникам пов'язані з зародженням мистецтва доби пізнього палеоліту, які представлені малюнками на каменях та стінах печер, ін. Однією з найдавніших пам'яток наскельного живопису на теренах сучасної України — Кам'яна Могила, яка розташована у Запорізькій області, біля Мелітополя. Зараз ця історична пам'ятка перебуває в російській окупації.

З часів Київської Русі збереглись матеріальні пам'ятки, які згодом стали об'єктами національної культурної спадщини нашої держави — це книги, ікони, зброя. Ці пам'ятки збереглись при монастирях, церквах, в приватних колекціях. Досить відомою є бібліотека Ярослава Мудрого, яка налічує більше 900 примірників унікальних книг, які вважаються витворами мистецтва. Також відома легенда про бібліотеку Івана Мазепи, про збірку клейнод Данила Галицького, ін. Можемо констатувати, що саме в цей період закладаються підвалини музейної справи.

Перші музейні інституції почали організовуватись у на початку XIX століття за ініціативи громадських, культурних діячів, науковців, церковних товариств.

Становленню музейної галузі в Україні допомогли і осередки інтелігенції, які сформувалися у Київському та Харківському університетах. Так, у 1807 р. при Харківському університеті започатковується робота низки музеїв: зоологічного, археологічного, мінералогічного та музею образотворчих мистецтв. Їх створено за почином ученого та громадського діяча В. Н. Каразіна.

Також у 1807 році університетським музеям передана етнографічна колекція доктора Ланбада, яку привезли з Ольвії та Воронезької губерній. Граф Северин Потоцький також передав до музейних колекцій університетів експонатів різноманітних видів тварин: мушлів, коралів, комах, птахів, молюсків, мінералів та скам'янілостей, ін. У Харківському та Київському університетах професорсько-викладацький склад разом зі студентами здійснювали збір старожитностей, що засвідчувало особливості розвитку українського народу.

В межах Східної Європи, а саме на теренах України відкривається Перший громадський музей [48, с. 64]. За починаннями археолога І. П. Бларамберга у 1825 р. в Одесі було відкрито перший публічний Музей.

Активний розвиток музейної справи в Україні набув темпів зростання у другій половині XIX — на початку XX століття та ознаменувався початком формування профільного за змістовно-тематичним характером зібрань музейних закладів. Це були етнографічні, історичні, археологічні, природничі, художні та інші музеї.

У ці часи організовувались перші художні музеї в Україні. Так, на базі приватних колекцій творів мистецтва організовано Картинну галерею творів Айвазовського (у 1845 р.) в м. Феодосія (сьогодні — Феодосійська національна картинна галерея), Міський музей витончених мистецтв (у 1899 р.) в м. Одесі (сьогодні — Одеський національний художній музей), Харківський міський

художньо-промисловий музей (у 1886 р.) (сьогодні — Харківський художній музей).

У Києві в 1867 році створено «Товариство любителів старожитностей і мистецтв». Товариство відвідували деякі українські промисловці, які цікавились власною історією та не були байдужі до неї. Вони збирали пам'ятки історії та культури та сприяли створенню Київського міського музею старожитностей і мистецтв (нині — Національний художній музей України) Початок роботи — 1899 рік. Музей був першою громадською музейною інституцією міста. Колекції музею налічували значні за обсягом археологічні пам'ятки, передані Вікентієм Хвойкою, етнографічні артефакти Миколи Біляшівського, твори народного мистецтва (біля 30 тисяч), зібрані Миколою Щербаківським. Це були цінні пам'ятки доби кам'яного віку, бронзи, античних міст Північного Причорномор'я, а також вагома, в художньому сенсі, колекція картин відомих українських художників, серед яких твори Георгія Нарбута, Тараса Шевченка та ін.

Як наукові та культурні центри, такі товариства працювали в низці інших міст України, сприяючи створенню музеїв. Важливу роль у розбудові музейної діяльності в Україні відіграли власники приватних колекцій і зібрань музейного значення XIX — початку XX століть. Це — Василь Тарновський, Олексій Бобринський, Олександр Поль, Тиводар Легоцький, Антін Петрушевич, Катерина Скаржинська, Богдан та Варвара Ханенки, Федір Штейнгель, Андрей Шептицький, родини Терещенків, Гансенів, Оссолінських, князів Любомирських та інші. В основі колекцій переважали предмети європейського та східного мистецтва, зібрані під час подорожей за кордон. Їх зібрання поклали початок багатьом музейним колекціям.

З початком XX століття музейна мережа стала розповсюджуватись на всі регіони України. Зокрема, це були великі міста — Київ, Львів, Одеса, Харків, Чернівці.

З приходом радянської влади на територію України всі приватні музеї та колекції було націоналізовано. До музейних фондів передано приватні

колекції, вилучені у представників буржуазії, заможних громадян, а також майно церков та монастирів. У книзі «Український Музей» 1927 року так описується цей період: «Виснажені економічно, пригнічені культурно, широкі верства українського суспільства не могли впливати на хід державного будівництва кол. Росії, відстояти своє право на буття, в тому числі і право на власну культурну спадщину. Найкращі речі - пам'ятки досягнення народної умілості техніки України і закордону відривалися від мас... наповнювали неприступні палаци вельмож, Музеї царських столиць...» [10, с. 1].

Проте, в цей період спостерігається процес створення нових музеїв. Практично в кожному районному центрі України відкривався музей бойової слави, музей революції та громадянської війни. У 1920-х р.р. минулого століття в радянській Україні з'являється низка наукових, регіональних та національного значення музеїв. Одним із перших таких музеїв, започаткованих тодішньою владою був Всеукраїнський історичний музей імені Т. Г. Шевченка (сьогодні — Національний музей історії України), який почав роботу в 1924 р. Розгалужену мережу музеїв утворили: Український національний геологічний музей (Київ, 1927), Всеукраїнське музейне містечко в Києво-Печерській лаврі (Київ, 1926), Кабінет антропології та етнології імені Ф. Вовка при Всеукраїнській академії наук (Київ, 1921), Музей мистецтва Всеукраїнської академії наук (Київ, 1926) (зараз — Музей мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків), Волинський центральний музей (зараз — Житомирський краєзнавчий музей), Музей Слобідської України ім. Г. Сковороди (зараз — Харківський історичний музей), Музей «Степова Україна» (Одеса), Центральний музей Тавриди (зараз — Кримський краєзнавчий музей, м. Сімферополь). До знаменитих організаторів музейної діяльності в Україні у цей період можна віднести Данила Щербаковського, Миколу Біляшівського, Дмитра Яворницького та інших.

1923 року в Києві, під керівництвом Леся Курбаса, збирається Музейна комісія при Мистецькому об'єднанні «Березіль», яку очолює актор Василь

Василько. З часом вони організовують Театральний музей (зараз — Музей театального, музичного та кіномистецтва України). Зібрання фондів музею започаткували матеріали особистого архіву Василька — близько 800 театральних фотографій та негативів. Згодом, за постановою Київського Губернського виконкому, музею передано приміщення театру ім. В. Леніна, де сама музейна колекція розміщувалась у театральному фойє. У 1926 році по причині переїзду «Березилі» до Харкова — тодішньої столиці України, музейна колекція була передана Всеукраїнській академії наук, на базі якої був організований Український театральний музей [32].

30-ті роки ХХ століття стали згубними для експозицій з українськими музейними фондами. Радянська влада вилучала з музеїв усе українське, натомість реарганізувавши їх роботу на соціалістичний лад та популяризацію комуністичної партії. Велика чисельність музейників була репресована, що призвело до переривання культурної традиції. Проте спостерігались окремі випадки, коли ціною власного життя люди намагались затримати і зберегти хоча б якусь частину культурного надбання.

У часи Другої світової війни музейні фонди, в більшій частині, були розграбовані і вивезені загарбниками до Німеччини.

Після звільнення України від окупантів, повернулись музейні фонди, які були в евакуації. На початку 50-х років працювало 137 музеїв. Переважна їх чисельність була присвячена комуністичній партії, революції, комсомолу, також набували поширення музеї бойової і трудової слави [43].

Згідно урядових постанов у музеях проводилась ідеологічна робота та ревізія експозицій. Затверджувались спеціальні тематико експозиційні плани роботи музеїв, відповідно пропаганди мурсизму-ленінізму та іншої партійної ідеології. Музеї в Українській РСР стали інструментом впливу на українські музеї поступово ставали політичним інструментом впливу на світосприйняття людей [2].

В період «хрущовської відлиги» (60—70-ті роки ХХ ст.) відбувається розбудова та піднесення музейної справи в Україні. Це позначилося на

розбудові мережі етнографічних музеїв, завдяки роботі Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, яке впродовж 60 – 90-х років XX століття розповсюдилось по всій території України.

З викладеного раніше, можна провести певну періодизацію у становленні та роботі музейних інституцій в Україні до проголошення Незалежності України:

- перші елементи музейних предметів, які можна віднести до періоду зародження культурної спадщини — це доба пізнього палеоліту, від 35-40 тис. років тому до 11 тис. років тому;
- домусейні елементи збереження культурної спадщини (IX — кінець XVIII століття);
- перші музеї на українських землях (перша половина XIX століття);
- активний розвиток музейної діяльності в Україні (друга половина XIX — XX століття);
- музейні інституції періоду існування незалежної української держави (1991 р. — дотепер).

Протягом усього періоду формування та розвитку музейної справи в Україні музейні інституції у своєму поступі шукали нові підходи та методи в роботі. Приватні колекції поступово переміщувались до центрів наукових досліджень, а з часом — отримували загальний громадський доступ до колекцій. Музейництво в Україні удосконалювалось на шляху боротьби за збереження української національної ідеї та культури. Поліпшення музейної діяльності позначилось на його характері та структурі. Українські музеї створювались та функціонували дякуючи підтримці товариств, науковців та окремим культурним меценатам.

1.3. Музейна галузь в Україні періоду незалежності (1992 р. ХХ ст. — 20-ті роки ХХІ ст.)

З часу проголошення Незалежності у 1991 році, в Україні почався новий період розвитку музейної справи. Так, у 1992 році зусиллями громадських і культурних діячів створено Всеукраїнську громадську організацію «Український комітет ради музеїв «ІКОМ»» (далі — ІКОМ України).

Вона стала працювати як Український національний комітет Міжнародної ради музеїв. Метою її діяльності є відродження, збереження та популяризація історичної культурної та природної спадщини, розвиток музейництва та фахове зростання музейних працівників, захист професійного надбання своїх членів, встановлення, сприяння та поширення впровадженню фахових та етичних вимог до музейної діяльності. У структурі ІКОМ Україна функціонує п'ять профільних секцій: археології та давнього мистецтва, технічних та природничих музеїв, вузівських музеїв, а також секція професіоналізації музейних працівників [43].

Постановою Кабінету Міністрів України у 1992 році створено Державний реєстр національного культурного надбання. Метою реєстру є облік об'єктів матеріальної та духовної культури виключної наукової, історичної, художньої чи іншої культурної цінності, що здійснюють суттєвий вплив на формування національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітнє культурне надбання [42].

Закон України «Про музеї та музейну справу», прийнятий у червні 1995 року Верховною Радою України, на державному рівні здійснив регулювання суспільних відносин у галузі музейної справи. В основі якого правові, економічні та соціальні основи створення і діяльності музеїв в Україні, а також особливості наукового формування, вивчення, обліку, зберігання, охорони та використання Музейного фонду України та його правовий статус.

Закон обіймав всі види музеїв та заповідників, регулюючи їхню діяльність, зберігання, облік та використання, а також консервацію, охорону реставрацію музейних колекцій та предметів музейного значення [47].

При Міністерстві культури та інформаційної політики України, яке здійснює забезпечення реалізації державної політики у галузі музейної справи, функціонує Музейна рада, яка підтримує комунікацію міністерства з представниками громадських професійних організацій, моніторинг результативності чинного законодавства щодо музейної справи та суміжних завдань, надання Міністерством культури та інформаційної політики України рекомендацій та пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у галузі музейної справи [42].

З 2016 року почала роботу Експертно-фондова комісія Міністерства культури та інформаційної політики України у напрямі надання рекомендацій та пропозицій з питань зберігання та обліку музейних предметів й музейних колекцій, відбору унікальних музейних експонатів для включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання [42].

Для розбудови галузі культури та креативних індустрій у 2017 році було створено державну інвестиційну структуру — Український культурний фонд (УКФ), який надає гранти, в тому числі і на розвиток музейної справи. За підтримки УКФ змогли реалізовувати свої проєкти, згадані в нашому дослідженні музейні інституції — Музей театрального, музичного та кіномистецтва України, Музей «Становлення української нації» та Музей Івана Гончара та інші.

Розвитком музейної галузі в Україні опікуються як українські, так і міжнародні фонди, благодійні та громадські організації: ГО «Український центр розвитку музейної справи», МФ «Відродження», МБФ «Україна 3000», ГО «Музей сучасного мистецтва». За час повномасштабної війни росії проти України розпочала свою діяльність ГО «Штаб порятунку культурної спадщини України», ГО «Museum for change», громадська ініціатива «Музейний кризовий центр».

Спільна діяльність між ГО «Український центр розвитку музейної справи» та МБФ «Україна 3000» призвела до створення у 2006 р. інформаційного порталу «Музейний простір України». У 2013 році їх спільна діяльність та фінансова підтримка з боку Open Society Institute (США) і Міжнародного фонду «Відродження» реалізовано проєкт «ProMuseum: Розвиток ресурсної бази та модернізація музейної галузі України» задля підвищення кваліфікації музейних працівників та розбудови професійних музейних мереж в Україні.

Музейна галузь 20-х років ХХІ століття зіштовхнулась з викликами, які пов'язані з пандемією COVID-19 (2020 — 2023 рр.), воєнними діями, що тривають на території України з 2014 року і у лютому 2022 року досягли обсягу повномасштабного вторгнення на територію нашої держави. Тому сьогодні, з огляду на суспільно-політичні обставини, основною метою вітчизняних музеїв є збереження та гарантування захисту колекцій, відображення історії культури під кутом зору вірогідних фактів та розповсюдження інформації про національну культурну спадщину через комунікацію на вітчизняному та міжнародному рівні. Тоді, коли російські пропагандисти продукують неправдиву інформацію, підтримують збройну агресію та беруть участь у незаконному викраданні українських колекцій з музеїв України, саме музейні інституції перебувають на вістрі захисту та збереження національного культурного надбання, нівелюють російські пропагандистські наративи та здійснюють презентацію досягнень української культури на рівні світового досягнення. В цій сфері і ведуть свою діяльність музеї, яким і присвячені розділи цього дослідження: Рівненський обласний краєзнавчий музей, ДП «Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал», Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура», Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара», Музей театрального, музичного та кіномистецтва України, Одеський національний художній музей, Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків та інші. Їх діяльність вважаємо показовою у розрізі нашої

теми дослідження і вона буде висвітлена в наступних параграфах дипломної роботи.

Зміна політичного устрою держави, після проголошення незалежності, яскраво проглядається у експозиціях Музею театрального, музичного та кіномистецтва. У 1991 — 1992 роках працівники музею демонтували окремі зали, присвячені радянському театру 1920 – х років, а також радянську символіку та візуальні рішення, пов’язані з тим часом. Хоча, варто зауважити, що повністю викоринити подібні наративи, переоцінити та оновити експозиційний простір вдалось тільки у 2023 році в межах реалізації проекту «Креативна деконструкція» за сприяння та підтримки Українського культурного фонду, який згадуватиметься в наступних розділах.

Крім перебудови вже існуючих музейних структур, на початку 2000 – х років ХХІ століття, почали організовуватись нові українські музеї, присвячені видатним діячам нашої держави, презентації українського мистецтва, історії українського національного руху, інше.

Прийняття Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» 28 листопада 2006 року призвів до офіційного визнання Голодомору 1932 – 1933 років актом геноциду проти українського народу, що передбачав створення Меморіалу пам’яті жертв голодоморів в Україні. За наказом Кабінету Міністрів України 8 листопада 2009 року було організовано Національний музей Голодомору-геноциду, який відкрився у серпні 2009 р.

Другий етап розбудови комплексу почав реалізовуватися в 2017 році. Головне призначення Музею — поширення у суспільстві знань про злочин геноциду українського народу через Голодомор, навчає чинити опір ненависті та зазіханню на права людини. Своєю діяльністю музей нагадує про захист людської гідності та демократичних цінностей.

Історія України багаторазово переписувалась за вказівкою представників радянської влади, але зараз, зі зміною політичного устрою та ідеологічного спрямування на об’єктивне відображення дійсності у

відтворенні справжньої історії нашої держави та її ролі у формуванні європейського культурного простору.

Цікавою подією було відкриття у Києві в серпні 2019 р. приватного музею «Становлення української нації», який став першим в Україні історичним музеєм інноваційних технологій. Цей майданчик представляє тривимірні фігури видатних постатей: гетьманів, князів, військових, вчених, і спортсменів й артистів. Репрезентовані експозиції базуються на історичних джерелах та мають наукове пояснення. Адже над створенням експозиції музею працювали вчені та експерти: історики, етнографи, археологи, скульптори та дизайнерів. Основна мета діяльності цього музею — пробудження національної свідомості, переоцінка орієнтирів розвитку нації, а також поглиблення почуття патріотизму і національної гідності.

На сьогодні в Україні діє розгалужена мережа музеїв. За підрахунками Державної служби статистики України, в нашій державі функціонує 576 музеїв державної та недержавної форм власності, які займаються зберіганням державного майна Музейного фонду України. В числі цих музеїв функціонує 122 філії. До відомостей, наданих Держстатом, не входять дані про музеї, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Інформація, яка відображає стан справ у музейній діяльності Донецької та Луганської областей відображена на основі поточних даних [1, с.158].

Варто зауважити, що значна частина музейних закладів знищена або частково пошкоджена внаслідок ведення бойових дій на цих територіях, що суттєво ускладнює підрахунок,

Відповідно до інформації, наданої Міністерством культури та інформаційної політики України, станом на 2024 р. — зруйнованими чи пошкодженими вважаються 114 музеїв та галерей. Найбільших руйнувань і втрат отримала культурна інфраструктура у Донецькій, Херсонській, Харківській, Луганській, Київській, Миколаївській та Запорізькій областях.

Станом на кінець березня 2025 року практично вся територія Луганської та значні частини Донецької, Запорізької та Херсонської областей досі є тимчасово окупованими, що унеможлиблює підрахунок точного числа музейних установ на території України [12].

Також від воєнних дій, які ведуться на нашій території з 2014 року музейна галузь України постраждала і через розкрадання музейних фондів. На окупованих територіях загарбники приступають до вивезення музейних колекцій та ще й вимагають повернення росії тих творів нашого національного надбання, які до їхньої окупації були передані на виставки за кордон. Таким прикладом може слугувати справа із «скіфським золотом» яке, перебуваючи у власності української держави, у Сімферопольському художньому музеї, на момент окупації Кримського півострова перебувало на виставці в Нідерландах. Росія почала вимагати повернення цієї кошовної колекції їй. Але Україна виграла судовий позов у міжнародних судових структурах і «скіфське золото» привезли до Києва й передали на зберігання Національному музею історії України.

Факти розкрадання культурного майна України засвідчуються провідними установами держави, яким надане це право та міжнародними медіа. Зокрема Центр національного спротиву повідомляє, що з окупованої Херсонщини вивезли близько 15 тисяч картин (станом на листопад 2022 р.).

Видання The New York Times у січні 2023 року зазначило, що розкрадання культурної спадщини України наразі фіксується наймасштабнішим із часів Другої світової війни.

Музейна галузь незалежної України з 1991 року зазнала суттєвих змін, на які вплинули як ціннісні та світоглядні орієнтири, так і суспільно-політичні виклики. Критично переглянувши власний інституційний імідж як дослідника та зберігача культурної спадщини, музей спромігся стати живим організмом, який перегукується з життєвими викликами, трансформується та впроваджує в свою діяльність новітні практики. За часів повномасштабного вторгнення зросла суспільна роль музею, він став майданчиком з вивчення, дослідження

та поширення знань про українську культуру, переосмислення та рефлексій на події, які нас оточують, зустрічі однодумців, інше.

Висновки до розділу 1

У першому розділі проаналізовано погляди вітчизняних дослідників, які розкривають поняття «національний культурний простір» та «музейна інституція»; охарактеризовано складові поняття «національний культурний простір». Розглянуто сучасні підходи до музейної діяльності, враховуючи інноваційний та проєктний напрямок у практичній площині. Узагальнено складові, основні функції національного культурного простору та музейної інституції як його частини.

Сучасний український музей сформувався в процесі довготривалого історичного розвитку.

Перші збережені пам'ятки національної культурної спадщини на теренах українських земель, які відомі сучасникам пов'язані з зародженням мистецтва доби пізнього палеоліту, які представлені малюнками на каменях та стінах печер, ін. Однією з найдавніших пам'яток наскельного живопису на теренах сучасної України — Кам'яна Могила, яка розташована у Запорізькій області, біля Мелітополя. Зараз ця історична пам'ятка перебуває в російській окупації.

З часів Київської Русі збереглись матеріальні пам'ятки, які згодом стали об'єктами національної культурної спадщини нашої держави — це книги, ікони, зброя. Ці пам'ятки збереглись при монастирях, церквах, в приватних колекціях. Досить відомою є бібліотека Ярослава Мудрого, яка налічує більше 900 примірників унікальних книг, які вважаються витворами мистецтва. Також відома легенда про бібліотеку Івана Мазепи, про збірку клейнод Данила Галицького, ін. Можемо констатувати, що саме в цей період закладаються підвалини музейної справи.

За результатами дослідження, виладеними в першому розділі дипломної роботи, можна провести певну періодизацію у становленні та роботі музейних інституцій в Україні до проголошення Незалежності України:

- перші елементи музейних предметів, які можна віднести до періоду зародження культурної спадщини — це доба пізнього палеоліту, від 35-40 тис. років тому до 11 тис. років тому;
- домусейні елементи збереження культурної спадщини (IX — кінець XVIII століття);
- перші музеї на українських землях (перша половина XIX століття);
- активний розвиток музейної діяльності в Україні (друга половина XIX — XX століття);
- музейні інституції періоду існування незалежної української держави (1991 р. — дотепер).

Протягом усього періоду формування та розвитку музейної справи в Україні музейні інституції у своєму поступі шукали нові підходи та методи в роботі. Приватні колекції поступово переміщувались до центрів наукових досліджень, а з часом — отримували загальний громадський доступ до колекцій. Музейництво в Україні удосконалювалось на шляху боротьби за збереження української національної ідеї та культури. Поліпшення музейної діяльності позначилось на його характері та структурі. Українські музеї створювались та функціонували дякуючи підтримці товариств, науковців та окремим культурним меценатам.

РОЗДІЛ 2

МУЗЕЇ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

2.1. Музей як культурологічна компонента національного культурного простору

Сьогодні українські музеї займаються не лише збереженням, дослідженням, науковою атрибуцією та презентацією національної культурної спадщини, але й впроваджують у власну діяльність досягнення інформаційно-комунікаційних технологій, соціокультурних практик. Це наближає музейні установи до молодих користувачів, які шукають певні ціннісні орієнтири та рефлексують на пережиті події.

Притаманною рисою музею, яка робить його складовою частиною культурології є те, що він є творінням людини, так само, як всі культурні артефакти, які наповнюють музейні колекції чи то представлені в тематичних експозиціях. Вони створювались людиною в різні історичні періоди та епохи.

Дослідження теми музейництва у розрізі культурологічних пошуків простежується у працях Олени Гончарової. У статті «Музейний топос як об'єкт культурологічного осмислення» вона аналізує музей як типову будівлю, де зберігаються колекції схожих за видом предметів одного класу, або декількох класів. Проте музей залишається обмеженим архітектурним простором. Менше зустрічаємо музеїв під відкритим небом, проте й такому випадку він залишається обмеженою та організованою зоною дозвілля.

Підходячи до теоретичного обґрунтування поняття «національний культурний простір», потрібно зауважити, що він не є статичним. Відповідаючи на виклики сьогодення, національний культурний простір постійно змінюється, доповнюється розширюється, збагачується.

Музейні інституції, у свою чергу, виступають також каталізаторами постійного руху всередині цього простору та здійснюють вплив на його

формування. Відомий історик та музеєзнавець минулого століття Кеннет Хадсон наголошував на тому, що музеї віддзеркалюють суспільство, в якому вони функціонують [3, с.13]. Вважаються ґрунтовними роботи Х. Вагенсберга та Т. Беннета, що розглядають музей як майстерню або лабораторію з модифікації навколишньої дійсності. Дослідники стверджують думку про те, що музей може змінити ситуацію довкола себе невиходячи за власні межі. Х. Вагенсберг вважає, музей створює людину нового зразка із науковим світоглядом при допомозі доцільних освітніх програм.

Вітчизняні культурологи у своїх наукових пошуках, монографіях, статтях, підручниках тему музейних інституцій досліджують з точки зору культурології. А саме, кафедра іфент-індустрій, культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету щороку проводить міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену проблемам музейництва, культурології та соціокомунікативній діяльності. Зокрема, у минулому 2024 році відбулась XX Міжнародна науково-практична конференція «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні в час війни: освітній і культурно-мистецький вимір». Загальна кількість учасників, що були представлені тут із науковими пошуками — 459 із 100 закладів вищої освіти та науково-дослідних установ музейної, архівної, художньої, мистецької діяльності. Вагомою, в контексті нашого дослідження, є робота Інституту культурології Національної академії мистецтв України спільно з Асоціацією музеїв Швеції та Центром розвитку «Демократія через культуру», які у 2022 році організували Міжнародну науково-практичну онлайн-конференцію «Україна по війні: музеї як брама до майбутнього». Конференція стала майданчиком, де піднімалися проблеми сучасних проблем музейництва в Україні. Тут також обговорювалось майбутнє співробітництво України та Швеції у галузі музейної справи. Ця наукова локація ще раз нагадує про важливість культурологічних досліджень у розвитку музейної діяльності.

Дослідження сучасного стану музейної справи в Україні веде доктор культурології Сергій Руденко. У власній монографії «Музей як технологія»

[48] науковець приходиться до висновку, що музей — це не зберігач предметів минулих епох, а майстерня, лабораторія, інструмент, де створюються інновації та прискорюється модернізація, поєднуючи в собі теоретичний аспект історичного пошуку та емпіричні знання. Також він акцентує на тому, що музейна інституція виступає своєрідним фільтром для псевдонаукової та псевдомистецької творчості, та як музейники, працюючи з експонатами, аналізують джерело твору, присутність викликів, проблем та/чи гіпотез, які розв'язує твір, його соціальне призначення. Відтак, музейна установа формує ціннісно та якісно наповнений національний культурний простір, доєднуючи до нього найкращі зразки.

Усе вищезазначене підводить користувача до нової парадигми музею як локації, де піднімаються проблеми сучасного суспільства, що підвищує статус музею як установи соціально орієнтованої на громадянина України, а не сховище артефактів, що доповнює навчальний процес [48, с.15].

Підводячи підсумок, можемо сказати, музейна інституція є безумовною частиною національного культурного простору держави. Музейна установа впливає на культурний розвиток та ціннісну орієнтацію людини-громадянина власної держави і водночас вона не є статичною, а лишається динамічною структурою здатною змінюватись, удосконалюватись, укріплюючи розуміння власної ідентичності. Усе це вимагає виходу дослідження в галузі музейної справи на ширший науковий діапазон з погляду культурології.

2.2. Функціонування сучасних музеїв у національному культурному просторі

У теперішній час модель розвитку сучасного музею покладається на формування багатоаспектного наукового і культурного простору, який в умовах певного історичного поступу виконує навантаження соціокультурного центру та передбачає:

- збереження та використання національної історико-культурної спадщини шляхом вивчення, дослідження, реставрації, проектування та музеєфікації об'єктів;

- вдосконаленням і впровадженням науково-освітніх програм;

- відродженням народних промислів і традиційного господарства на території музею;

- використанням музейного маркетингу та туристичних послуг.

Одним із фундаментальних соціокультурних напрямків роботи музею є розробка методів допомоги людям у національній культурній самоідентифікації, а також підтримка в адаптації до змінюваного соціокультурного простору, через кореляцію ціннісних орієнтирів, стереотипів, культурних зразків, уявлень, інше.

Базуючись на використанні соціокультурних технологій, діяльність музейних інституцій відкривається нам у ролі потужного фактору морального розвитку людини, що формує духовний світогляд, допомагає у формуванні мотивів та цінностей кожного чи кожної з нас [41, с. 64].

Закон України «Про музеї та музейну справу» пояснює територію музею як зону просторово-функціонального призначення. Зонуванню підлягають локації, які сприяють реалізації соціокультурної діяльності, а саме: зона експозицій — для постійної демонстрації об'ємних музейних предметів і застосування в культурно-пізнавальних цілях; рекреаційна зона — для особистого відпочинку відвідувачів та їх обслуговування, а саме, розташування буфетів, кафе, музейних крамниць, інших локацій громадського харчування, проведення культурно-освітніх заходів, мистецьких заходів, місць для паркування автомобілів [47].

Нові виклики сьогодення — прогрес Інтернету, запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у наше життя, час пандемії COVID-19, воєнні дії в нашій країні — вимагають від музеїв пошуку нових шляхів, партнерства, вироблення нових правил і умов організації діяльності. Вагомого значення набирає музейний менеджмент, який нині зосереджений на тому, щоб

репрезентувати музеї як локації, де збираються та обмінюються людським досвідом; музеї потребують ефективних менеджерів на усіх рівнях, які забезпечать функціонування закладів у сучасних умовах.

Музейний менеджмент — це вузька галузь менеджменту, яка передбачає теорію та практику управління музейними ресурсами та його персоналом для досягнення головної місії в довгостроковій перспективі, а також поточних завдань, що від неї походять. Людина як об'єкт музейного менеджменту формує технічний та ресурсний потенціал музею, який передбачає деякі унікальні особливості, що повинні передбачатись в процесі управління [28, с. 146].

З погляду Андрія Брижука, виконувача обов'язків директора Державного історико-культурного заповідника м. Острога (Рівненська область), сучасні музеї мають бути доступними, інклюзивними, відкритими для громадськості, впроваджуючи в свою діяльність засади етики та професійності. До його переліку рекомендацій колегам для ревіталізації музейної діяльності:

1. Ви не конкуруєте з іншими музеями/галереями/проектами, ви конкуруєте з будь-якими подіями.
2. Не застрягайте у шаблонах.
3. Не бійтеся бути кумедними.
4. Не показуйте історію, а переосмислюйте її.
5. Виходьте за межі своєї спеціалізації.
6. Використовуйте інформаційно-комунікаційні технології.
7. Використовуйте інтерактиви.
8. Зробіть людей співучасниками, а не глядачами.
9. Переосмислити подання складної теми.
10. Думайте масштабно.
11. Пам'ятайте, що не всім необхідні великі гроші [3].

Поряд із звичними завданням менеджменту в музейній галузі, які передбачають організацію музейної діяльності, виділяють наступні актуальні завдання:

- стратегічне планування фінансування музею (виявлення джерел формування бюджету, включно з проєктною діяльністю, раціональна реалізація коштів);
- активне залучення маркетингових способів;
- розробка і впровадження інновацій, спрямованих на заміну застарілих експозицій на сучасні центри культурного та інтелектуального дозвілля;
- використання можливостей інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій;
- міжгалузеві проєкти, організація партнерства із суміжними галузями [28, с. 146].

Сучасні тенденції впровадження новітніх підходів до музейної діяльності в Україні передбачають збільшення своїх доходів, активну репрезентацію музеїв у соціальних мережах та на музейних сайтах у Всесвітній павутині, а також вироблення спеціальних пропозицій, спираючись на специфіку музею. Серед актуальних проблем організації діяльності музеїв вчені називають такі: концентрація уваги на наукову роботу, в той час як активної уваги вимагає соціокультурна робота закладів; малий асортимент послуг переважної більшості музеїв; примітивність музейних просторів; збідненість музейних сайтів (брак віртуальних турів, онлайн-послуг, зворотного зв'язку, інше); застаріла практика до екскурсійного обслуговування; рекламна діяльність музею (брендування закладу, підтримка діяльності соціальних мереж); інклюзивна доступність музеїв (безбар'єрна відкритість музейних та експозиційних просторів, соціокультурних подій для людей з інвалідністю та інших обмежених категорій населення [3, с. 205–206]. Також серед актуальних проблем музейної галузі називають: професійний рівень організації музейних закладів; відсутність професійного стажування

колективу та мотивованості; необхідність розуміння музею як соціокультурної інституції [4].

У основі організації музейної установи, як і інших культурних інституцій, має бути передбачене стратегічне планування. Сучасні музеї працюють над стратегіями власного розвитку, приділяючи особливу увагу соціокультурній роботі. Наприклад, Рівненський обласний краєзнавчий музей у 2021 році презентував Проект своєї Стратегії розвитку. У вступній частині документа зазначалось: «На сьогодні діяльність музею потребує оновлення, щоб відповідало вимогам часу, запитам цільових аудиторій, сучасним трендам в музейній справі та використання музейного ресурсу задля розвитку м. Рівного» [52].

Власне цей документ спирався на низку уже діючих джерел, а саме: Стратегію Розвитку міста «Рівне 2040»; Стратегію сталого розвитку України до 2030 р., «Програму розвитку культури в місті Рівному на 2019-2023 роки»; Постанову Кабінету Міністрів України №1214 від 09.12.2020 «Про затвердження Порядку відбору проектів робіт з реставрації, консервації, ремонту на пам'ятках культурної спадщини, які будуть реалізовані в рамках програми «Велике будівництво». Важливим елементом створення стратегії будь-якого закладу є проведення SWOT-аналізу для виокремлення сильних та слабких напрямків його розвитку, можливостей та загроз.

До потужних якостей Рівненського обласного краєзнавчого музею: можна зарахувати велику колекцію з 24 різноманітних груп експонатів; колекцію репрезентують унікальні та рідкісні предмети, які використовують для створення туристичної привабливості та розширення музейної пропозиції; музей має зручне розташування — у історичному центрі Рівного, поряд з іншими відомими туристичними об'єктами; доєднується до локації велика прилегла до музею територія, придатна для обслуговування значної кількості відвідувачів (до 1 000 осіб одночасно); вагома історична, пам'яткова та естетична цінність архітектурної національної спадщини надає їй вигляду самостійного об'єкта екскурсійних маршрутів; музей знаходиться на рівному

рельєфі, надаючи доступ до пішохідної частини вулиць й неподалік від паркової зони; планування та архітектура музею передбачає збільшення можливості для розгортання музейних послуг та збільшення музейних продуктів.

До причин, які можуть перешкоджати розвитку музею можна віднести незначну привабливість його в міському просторі; локація навколо музею не передбачена для зручного перебування відвідувачів; у музеї експонуються типові музейні предмети, які традиційно можна зустріти в інших містах України; у музеї відсутні фахівці — музеєзнавці та ССІ в складі штатного розпису; організація праці в музеї базується на застарілих догмах; теми досліджень, експозиційні матеріали, способи трактування музейної інформації є архаїчними; виставкові зали розділені неефективно з боку експозиційних тем; практично не задіяний задній план музею для цілей експозиції; не використовується оточення музею для створення доступного культурного продукту; основна аудиторія музею неправильно встановлена.

Небезпеки для розвитку закладу наступні: применшення можливості конкуренції між культурними проектами за отримання бюджетних коштів, зацікавлення туристичних потоків та розшукування грантів (передусім від сусідніх регіонів); дефіцит взаємозв'язку між різними установами, що беруть участь у розвитку музеїв, заповідних зон, туристичної та культурної індустрії в регіоні, що відображається на відсутності спільних концепцій та стратегій; нестача чітко сформованих завдань соціально-економічного розвитку громади через соціокультурні ініціативи та залучення історико-культурних ресурсів; слабкий рівень фахової підготовки кадрів, що відповідали б сучасним вимогам галузі, проектній діяльності та розвитку креативного сектору в галузі культури; тверда впевненість у самотійному розвитку музеїв без належної підтримки та співпраці; сподівання на постійну фінансову підтримку з боку бюджету громади, держави.

І накінець, до можливостей розвитку музею зараховано: Всілякі критерії до утворення музейних продуктів; перехід на інші уподобання та споживчі

потреби користувачів; виникнення окремих зацікавлених осіб у галузі соціокультурної діяльності музейної установи — безпосередньо зацікавлених сторін; участь у проєктній роботі як можливості для залучення інвестицій; розробка єдиного туристичного маршруту по місту Рівному; розвиток художніх та народних промислів; привертання уваги населення до ефективного скористання ресурсами та інвестиційної привабливості культурної спадщини для розвитку місцевої громади; надання нових робочих пропозицій у сфері обслуговування, культури, транспорту та в інших галузях місцевої економіки; встановлення партнерських відносин між музеєм, владою та бізнесом; розробка стратегій розвитку для одержання державної фінансової підтримки; способи залучення висококваліфікованих фахівців у галузі музейної справи та культурно-творчих індустрій [52, с. 23–24].

За результатами SWOT-аналізу, у Стратегії назначено 9 концептуальних цілей:

- Ціль 1. Музей – туристичний об’єкт, в т.ч. як інклюзивний культурний об’єкт.
- Ціль 2. Музей – зовнішній вигляд міста та «ворота» до природних та історико-культурних ресурсів області.
- Ціль 3. Музей – майданчик для комунікацій з колекціями, навколо колекцій, на тему колекцій.
- Ціль 4. Музей – об’єкт розвитку креативних індустрій, що створює робочі місця для громади.
- Ціль 5. Музей – креативна локація та спільний ресурсний центр для громади.
- Ціль 6. Музей – місце для проєктної діяльності.
- Ціль 7. Музей – осередок навчально-виховної діяльності, інтегрований до освітніх програм середньої та вищої освіти різних ступенів.
- Ціль 8. Музей – науково-дослідний центр, що об’єднує навколо себе вчених та дослідників з України, ближнього та далекого зарубіжжя.

- Ціль 9. Музей – навчально-методичний центр та експериментальний майданчик, що адаптує та апробує сучасні інноваційні музеєзнавчі технології, об'єднує науковців-музеєзнавців, мистецтвознавців, реставраторів, істориків з надання фахової допомоги іншим музейним установам області, країни та створення мережі закладів власного практичного досвіду [52, с. 26].

З викладеного вище видно, що стратегічні цілі 3, 5 і 7 зорієнтовані на соціокультурну діяльність Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Стратегія конкретизує 3 операційні цілі: 1. Перелаштування території навколо музею та створення Культурно-туристичної локації. 2. Оновлення та перепланування за допомогою інноваційно-комунікаційних технологій системи експозицій в приміщенні музею. 3. Посилення PR та рекламної діяльності музею.

Бачимо, що цілі передбачають заходи, спрямовані на оновлення та урізноманітнення соціокультурного напрямку роботи музею, зокрема: виділення зони для розміщення тимчасових виставок та експозицій (наприклад, виставка динозаврів); створення рекреаційної зони з декількома рівнями культурно-мистецьких та суспільно-громадських цілей, що окреслює встановлення сучасної сцени-трансформера, облаштування еко-лавок з сонячними батареями для підзарядки сучасної техніки та пристроїв, зведення модернізованих виставкових конструкцій для публічної території, засобів освітлення (виставкова ділянка для місцевих митців, концертна зала, простір для спільної творчості та інновацій в громаді); використання інтерактивних засобів для впровадження комунікаційної частини експозиції та інтенсифікація ефекту від відвідування музею широким аудиторіям; детальне вивчення цільової аудиторії, використання індивідуального підходу в роботі з різними членами цієї аудиторії; визначення ключових повідомлень, слоганів, спрямованих на кожну з частин цільових аудиторій; розробка комплексу музейних послуг та формування для кожної групи цільової аудиторії окремого комплексу музейних пропозицій [52, с. 34–36].

Один із пропонованих сценаріїв стратегічного музейного розвитку у містить такі новації в системі музейної комунікації:

- розвиток музейних технологій за рахунок новітніх засобів соціокультурної діяльності: музейні фестивалі, свята, «виставки одного твору», мистецько-видовищні екскурсії, літературні вечори, музейні чаювання, презентації, імпрези, конкурси, культурологічні зустрічі, квести, історичні реконструкції, народні ігри, майстер-класи, вікторини тощо;

- різнопланове використання допоміжних форм і методів музейної комунікації (теле- та відеопродукція, аудіовізуальна, мультимедійна продукція, сувеніри);

- в основі формування – креативне бачення та залучення комунікаційних стратегій роботи з цільовими групами, стейкхолдерів і кінцевих власників послуг;

- доєднання до створення допоміжних каналів системи музейної мережі представників креативних культурних індустрій;

- залучення грантових коштів до стверення допоміжних каналів системи музейної комунікації;

- кожна з нових форм системи музейної комунікації – база для колаборацій в галузі культурної спадщини;

- комплексні форми системи музейної комунікації – проєктні ініціативи для створення та промоції інноваційного культурного продукту [52, с. 38].

Впровадження Стратегії Рівненського обласного краєзнавчого музею було загальмоване повномасштабним вторгнення росії в Україну.

У останні роки музеї світу та України, зокрема, спонукали діяльність у напрямі цифрової трансформації. Технології цифрових засобів зв'язку використовуються як у напрямі збереження музейних колекцій, так і в напрямі соціокультурної діяльності музеїв.

Дослідниця Євгенія Цаценко визначила, що ізоляція спричинена пандемією COVID-19 пришвидшила адміністративні розпорядження та організаційні процедури у музейних закладах, які були направлені на

віддалений доступ задля розширення своїх аудиторій, збереження та збільшення числа відвідувачів. Музеї визначили новий формат роботи, визначившись з тим фактом, що новітні технології створять можливості для збереження цікавості відвідувачів та є важливим моментом їхнього успіху [54].

Працівники, які відповідають за популяризацію музейної справи, застосовують різноманітні інтерактивні технології, щоб збагатити соціокультурну діяльність та перемінити спосіб взаємодії відвідувачів з музейними предметами. Наприклад, у відомих музеях України популярними серед таких рішень є віртуальні тури безпосередньо представленими та цифровими колекціями (а саме — це 3D-тури та віртуальні експозиційні зони). За поведінки комп'ютера або мобільного пристрою (планшета чи смартфона) можна віддалено відвідати музей та оглянути унікальні колекції.

Покращення віртуальної комунікації з аудиторією музеїв відбувається через створення віртуальних виставок, ведення аудіо- та відеоподкастів, прямих трансляцій подій тощо. Найпоширенішими платформами для взаємодії з користувачами є Zoom та YouTube. Також музеї України удосконалюють свої сайти з метою покращення обслуговування запитів відвідувачів, впроваджуючи лічильники віртуальних користувачів та теплові карти.

Сьогодні музеї здійснюють заходи з впровадження розширеної віртуальної реальності – XR-технології. В тому числі, поєднання доповненої (AR), віртуальної (VR) та змішаної (MR) реальностей, які надають можливість отримати унікальний віртуальний досвід.

AR-рішення (тобто доповнена реальність) здійснюють інформативну функцію й надають можливість зробити музейну експозицію доступною та зрозумілою для широкої аудиторії. Через мобільні пристрої, смарт-окуляри візитер має доступ до зображень, звуків та іншої інформації. Переважно ця інновація використовується для ширшого інформування відвідувачів про музейні предмети, коли користувач може оглянути 3D-модель експоната або побачити його вигляд у реальному часі. Так, Національна галерея в Лондоні у 2021 році розмістила на зовнішній частині своєї будівлі QR-коди, завдяки яким

перехожі лондонці могли оглядати експонати галереї, не відвідуючи її [5, с. 97]. В Україні з 2020 року набув реалізації проєкт «Старі місця – нові враження», у межах якого було створено застосунок «Chameleon Age», через який можна побачити 3D-зображення пошкоджених об'єктів історико-культурної спадщини сьогодення. Учасники цього проєкту не обмежуються пам'ятками України, у своїх планах мають — 20 легендарних світових історичних пам'яток, зокрема Колізей, піраміди Майя, Собор Паризької Богоматері тощо [16].

VR-рішення (тобто віртуальна реальність) у музейних інституціях перш за все орієнтовані на емоційний стан відвідувача/глядача. Наприклад, в окулярах чи шоломі віртуальної реальності, користувач може відвідати VR-галерею і, навіть, потрапити у внутрішню частину музейного експонату. Віддалена музейна експозиція може відбуватись у зовсім несподіваних місцях, оскільки VR — це насамперед альтернативна, несправжня реальність. Несподіваним виявились, наприклад, роботи міжнародного виставкового проєкту Art Spaceship, проведеного платформою V-Art, були представлені на борту віртуального космічного корабля. У цифровій реальності виставковий простір не залишається в межах звичних кімнат зі стінами і окресленою площею: він може бути різним і брати на себе роль не тільки приміщення, але й справжнього учасника, вагової частини виставки, що підкреслює або доповнює розуміння організатора. Таку технологію VR-прогулянки всередині картини в 2020 році реалізували у Чернівецькому обласному художньому музеї: усі бажаючі могли потрапити у художню роботу «Сінокіс» українського художника Миколи Глуценка.

Тому, сучасні музеї позиціонують себе як соціокультурні центри та задля свого постійного розвитку потребують збагачення національного культурної спадщини. Для подолання проблемних аспектів діяльності музейних інституцій багато установ працюють над стратегічними програмами розвитку, приділяючи належну увагу соціокультурній діяльності. Соціокультурні

практики сучасних музеїв не можливі без врахування досягнень у розвитку новітніх інформаційних технологій.

2.3. Впровадження інноваційної діяльності в сучасну музейну практику

Сучасна сфера культури обіймає діяльність та спеціальну галузь знань, яка відноситься до процесів управління організацією, включаючи виробництво, розповсюдження і споживання культурних послуг в умовах ринкової економіки. Ця діяльність охоплює питання управління культурними закладами, підготовку, планування, програмування державних і комерційних проєктів, направлених на реалізацію цілей цих організацій.

Сьогодні музеї в Україні мають змогу отримати підтримку своїх проєктів від організованих для цього інституцій. Серед таких установ — «Український культурний фонд» (далі – УКФ), яка з 2017 року на конкурсній основі фінансує створення інноваційних культурних проєктів, в т.ч. музейними установами.

Українські музеї у попередні часи користались можливістю мати фінансову підтримку в наступних програмах фонду: «Відновлення культурно-мистецької спадщини», «Культура без бар'єрів», «Аналітика культури», «Культура. Туризм. Регіони», «Аудіовізуальне мистецтво», «Діти культури», «Інноваційний культурний продукт», «Культурна спадщина» тощо.

У цьому параграфі розглянемо кілька музейних проєктів, підтриманих УКФ, які направлені на активізацію соціокультурної діяльності музеїв [54].

Музеї активно працюють над рішенням нових виставкових проєктів, покращенням теперішніх та створенням нових експозицій, які цікавитимуть постійних відвідувачів та притягнуть увагу потенційних.

У 2019 році перед повномасштабним вторгненням Національний музей історії України у Другій світовій війні почав втілювати проєкт «Український схід». Було створено нову експозицію, яка присвячувалась російсько-українській війні, де через головні археологічні пам'ятки простежувались

основні епізоди цих важких часів. Експозиція має інтерактивне наповнення та спрямована як на індивідуальну, так й групову рефлексію.

Цікавий виставковий проєкт впровадив КЗ «Музей історії міста Кам'янське» Кам'янської міської ради — це художньо-документальна експозиція «Battle of memories: міфи та реалії радянської доби» (2019). Виставка спрямовувалась на відтворення розриву між ідеалами, оголошеними владою, та реальним буденним життям людей в радянському суспільстві. У проєкті автори намагались розкрити глибше розуміння механізмів комуністичного тоталітарного режиму, звернувши увагу музейників до пошуку нових форм репрезентації радянських колекцій. Проводилися семінари, екскурсії, освітні дії для дітей, а також зустрічі з науковим співтовариством та письменниками.

У цьому ж 2019 році ДП «Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал»», скориставшись конкурсною пропозицією УКФ, реалізувало дослідницький виставковий проєкт ретроспективного змісту «Олег Голосій. Живопис нон-стоп». У розлогій експозиції із застосуванням сучасних мультимедійних пристроїв було репрезентовано творчість відомого українського художника Олега Голосія: архівні матеріали з 20 музейних та приватних зібрань України та мастку художника, 40 фотографій, понад 120 полотен та графічних робіт. Переважне число робіт та матеріалів експонувалися вперше.

Також у 2019 році Мистецький Арсенал представив ще один важливий виставковий проєкт — «Параска Плитка-Горицвіт. Подолання гравітації». Проєкт відтворював національну спадщину Гуцульщини через творчість художниці, етнографки, фольклористки, філософині та фотографки Параски Плитки-Горицвіт. У виставковому просторі Арсеналу масштабно та оригінально були представлені фотографії (як оригінали, так й відтворені з негативів, графіка, рукотворні книжки, скульптури, витинанки). Прикрасою проєкту стали виставка медіаінсталяцій на основі фотоархіву П. Плитки-Горицвіт та 3D-екскурсія по її помешканні. Виставку доповнила потужна

освітньо-наукова програма, серед заходів якої були лекції, майстер-класи, екскурсії, кінопокази, музичні події [54].

Усвідомлюємо, що репрезентація себе в Інтернет-просторі — це вимога часу і величезна можливість для залучення нових клієнтів, сучасні музеї оцифровують власні колекції та представляють їх у віртуальних галереях на музейних вебсайтах, каталогах або на окремих онлайн-платформах. Цифрова трансформація музеїв, створення цифрових сховищ, відео-, аудіоконтенту та презентація їх у вільному доступі — це світова тенденція, яку наслідують також і українські музеї.

А саме, Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» активно працює у цьому тренді. Музей розпочав свою роботу зі створення електронного ресурсу артефактів трипільської культури (переведено в цифровий формат біля 1 тис. об'єктів), а пізніше, за підтримки УКФ, у 2021 році, реалізували проєкт «Трипільська пектораль». У межах проєкту, який було реалізовано найперше для привернення уваги молоді, започатковано створення віддаленого виставкового простору як цифрової частини експозиції музею. Крім нового виду подачі експонатів, також вирішено питання охорони окремих першоджерел, оскільки не всі їх можна експонувати (наприклад, штукатурки й тканини трипільського періоду) [59, с. 3–4].

У 2021 році Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» одержав грантове сприяння у реалізації проєкту «Музей Івана Гончара online: відкрита платформа про українську традиційну культуру», в межах якого створена Інтернет-платформа для репрезентації колекцій музею та відображення його діяльності. Оцифровано експозиції музею (до 2000 екз.) та виставлено на оновленому сайті музею, який подали англійською мовою за такими рубриками: «Малярство» (306), «Творчість Івана Гончара» (32), «Одяг» (324 об'єкти), «Рушники» (200), «Іконопис» (106), «Фотографії» (238), «Скульптура» (18), «Кераміка» (135), «Писанки» (100), «Вироби з дерева» (53), «Прикраси» (25), «Іграшка» (12), «Тканина» (15), «Музичні інструменти» (13),

«Вироби зі скла» (6) інше. Музей також створив та презентував на своєму сайті онлайн-курс для дітей та вчителів «Знай свою Україну» (проект за підтримки УКФ спільно із освітньою платформою EdEra). Цей проект відіграв вагомий роль у встановленні взаємозв'язку з новими відвідувачами, в наданні відкритого доступу до музейних архівів, в збереженні, вивченні та розповсюдженні інформації про матеріальну та нематеріальну культурну спадщину України для українців та зарубіжної аудиторії сучасною мовою та актуальними засобами.

Також у 2021 році Музей театрального, музичного та кіномистецтва України реалізовав проєкт «Open Kurbas: цифрова колекція». В межах ініціативи діджиталізовано документи та фотосвітлини Леся Курбаса, українського режисера-новатора та драматурга, які пов'язані з його життям та творчістю, створено двомовну (українською та англійською мовами) Інтернет-платформу з відкритим доступом. Сайт музею має кілька параграфів: «Про музей», «Про проєкт», «Про Леся Курбаса» (з наступними частинами: «Біографія», «Бібліотека Леся Курбаса», «Коло Курбаса»), «Кіно і Курбас», «Театри», «Цифрова колекція», «Дослідження» (з такими частинами: «Відеолекції», «Відеоанімація», «Статті») та «Новини». Центральною частиною Інтернет-ресурсу є онлайн-колекція, яка нараховує 6042 екземпляри. Електронний пошук здійснюється за датою, типом документу (наприклад, афіші, програми, фото, речі, негативи, макети інше), за вибраним фільмом, театром, виставою або персоналією. Платформа надає також доступ до: книг із книгозбірні Леся Курбаса; статей культурологів, мистецтвознавців, театрознавців; 10 онлайн-лекцій про Леся Курбаса; відеосюжетів, де простежуються усі кроки в роботі над цим проєктом «Open Kurbas: цифрова колекція». Узагальнюючи, можемо зацентрувати, що музей позиціонує свій інноваційний музейний національний продукт як відкриту науково-освітню Інтернет-платформу для вивчення діяльності Леся Курбаса [36].

Частина музейних проєктів були скеровані на створення аудіо- та відеоконтенту, який зараз є популярним та активно використовується візитерами усіх культурних інституцій.

Одеський національний художній музей створив та оприлюднив оновлену експозицію «Від ХХ до ХХІ» (цикл сучасного мистецтва України) — у відеоінтерв'ю «Від першої особи» запрошено провідних українських митців – Ігоря Божко, Павла Макова, Ларису Резун-Звездочотову, Олега Дімова та інших. Цей проєкт також розміщено у онлайн-доступі на YouTube-каналі та на сайті музею. Задум надав можливість простежити розвиток сучасного мистецтва в Україні.

У 2019 році Херсонський обласний краєзнавчий музей презентував аудіогід трьома мовами — «Музей природи». Реалізуючи проєкт «Софт Музей» музей м. Херсона використав інноваційні засоби автоматизовані генерації звукових доріжок. Завдячуючи цій праці, візитери мають можливість ознайомитися з експозицією краєзнавчого музею власноруч обраною мовою через мобільний додаток «Агоов Херсонщина». Ці заходи не лише розширюють аудиторний склад музею, але й сприяють розвитку туризму [52].

Тема інклюзивності реалізовується музеями через бажання стати більш доступними для відвідувачів з інвалідністю. Український культурний фонд значну увагу приділяє проєктам інклюзії. Це втілюється шляхом реалізації окремих програм «Інклюзивне мистецтво», «Культура без бар'єрів», наголошуючи на вагомості цього компоненту в інших проєктах фонду. Наприклад, впродовж 2018—2019 років за підтримки УКФ було реалізовано 80 інклюзивних проєктів, серед яких присутні також ініціативи музейних інституцій. Музеї та їхні співучасники працювали над оновленням музейних сайтів, вдосконалювали виставкові експозиції, адаптуючи їх до потреб і можливостей людей з інвалідністю [20].

Музей народної архітектури й побуту у Львові імені Климентія Шептицького у 2018 році втілює проєкт «Музей на дотик», в якому взяли участь експерти-музейними та педагоги. За час реалізації проєкту, у

відкритому навколишньому просторі діяла «творча лабораторія», яка пропонувала партисипативні екскурсії для дітей і молоді з інвалідністю, ремісничі майстер-класи. Набутий досвід в напрямі інклюзії знайшов відображення у підготовці навчально-методичних рекомендацій, які можуть використовувати інші музейні інституції.

Прикладом для українських музеїв став Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, створивши інклюзивний веб-сайт, який відповідає останнім міжнародним стандартам веб-доступності WCAG 2.1 (2018–2019 роки за підтримки УКФ). Веб-сайт став першим в Україні музейним ресурсом, відповідно до міжнародних норм інклюзивного ІТ-дизайну, з метою забезпечення максимального доступу до веб-контенту для користувачів із різними формами інклюзії. Англomовний варіант сайту робить культурну спадщину Музею Ханенків доступною для міжнародної аудиторії людей з інвалідністю. Музей активно підтримує зв'язки з програмами для людей з порушеннями, не виключаючи тих, хто має аутистичний характер або синдром Дауна. Музейні працівники вважають, що арттерапія та зв'язок з мистецтвом можуть сприяти м'якій соціалізації. Важливою також є підтримка близьких людей із інвалідністю, до яких відносяться і батьки, і діти, інші родичі, а також доглядачі чи соціальні працівники. Музей Ханенків розробляє свої програми, щоб врахувати такі потреби [20, с. 11].

Цікавим є ще один проєкт музею Ханенків, запроваджений у 2021. Він передбачав створення тактильних копій досягнень світового мистецтва та інших засобів для людей з інвалідністю. У межах проєкту було розроблено, виготовлено та втілено такі засоби доступності, як дві стаціонарні тактильні копії шедеврів азійського мистецтва для постійного експонування в музеї; таблички з інформацією для стаціонарних тактильних копій; п'ять підставок для розташування стаціонарних тактильних відбитків та мнемосхем приміщень музею; сім наборів переносних тактильних повторів творів мистецтва з колекції Музею Ханенків для навчально-виховних заходів для незрячих/слабозорих людей; дві мнемосхеми розташувань музею. Усі ресурси

були створені відповідно зі стандартами універсального дизайну. У результаті реалізації проєкту незрячі та слабозорі люди отримали ширший та якісніший доступ до найціннішої колекції світових шедеврів в Україні [54].

Вагомий проєкт реалізувала Харківська обласна фундація у співпраці з харківськими музеями — «Громадська Альтернатива». У межах проєкту «Інклюзія в музеї» для музеїв Харківської області — Національного музею імені Г. Сковороди, Харківського художнього музею, Пархомівського художнього музею — створено 9 аудіогідів українською, англійською, французькою та німецькою мовами. Аудіоекскурсії, до яких є доступ через мобільний додаток, підготовлені із використанням тифлокоментарів (лаконічних характеристик просторів, дій, предметів, які бувають незрозумілими для незрячих людей без додаткових пояснень).

У 2020 році Український культурний фонд підтримав ініціативу Музею у темряві «Третя після опівночі» / 03:00 — першого в Україні музею, де всі екскурсії проходять в супроводі незрячих гідів й у темному приміщенні. У музейному просторі розпочала роботу виставка «Україна на дотик», де відвідувачі можуть доторкнутися до бюстів видатних діячів та макетів будівель, що зображені на українських банкнотах. Бюсти видатних людей виставлені на помітному місці, тоді як макети споруд розташовані в спеціальних боксах і доступні для відчуття лише на дотик. Експоновані бюсти й макети будівель, відтворені на 3D-принтерах з пластику, показують деталі зображень на банкнотах у тривимірному вигляді. Виставка призначена як для зрячих, так і для незрячих відвідувачів. Для останніх вона відіграє особливу роль, оскільки відвідувачі з певними порушеннями фізичного чи психічного розвитку отримують унікальну можливість побачити, або, радше, відчувати, як виглядають споруди та відомі особи з вітчизняних купюр. Також відвідувачам Музею у темряві пропонуються спеціальні засоби для написання шрифтом Брайля. З цією метою використовується брайлівська дошка, куди вставляється папір, і відповідний грифель, яким робляться проколи, визначаючи літери. Для

написання такого тексту необхідно писати навпаки, у зеркальному відображенні, зліва направо [20, с. 16].

Одеський національний художній музей у 2023 році зміг реалізувати проєкт «Доступний музей онлайн, незважаючи на військовий стан. Завдяки підтримці УКФ створено віртуальний 3D-тур, який пролягає виставками музею з перекладом на жестову мову. Зокрема, було підготовлено 22 відео, які характеризують авторів та роботи із самої оновленої експозиції музею «До війни» та циклу творів «Мови війни». Експозиції музею репрезентовані через тривимірне сканування. Культурна продукція представлена в онлайн-мережі, що надає можливість віртуальним користувачам оглянути виставки музею. До онлайн-туру додатково підготовлено переклад жестовою мовою відеолекцій та інтерв'ю з митцями [54].

Цікавою для дослідження є робота Державного історико-культурного заповідника м. Острога, який розпочав діяльність у 1981 році, коли рішенням уряду Української РСР було поєднано низку архітектурних пам'яток м. Острога та його околиць. Нинішній статут закладу був затверджений Рівненською обласною радою у 2013 році. До числа складових частин заповідника входять: Краєзнавчий музей, Музей книги та друкарства, Нумізматична виставка. Усі вони відносяться до пам'яток архітектури національного рівня. Музейні колекції заповідника налічують біля 80 тисяч експонатів, що знайомлять з історією та культурою України й Остроожчини від 4 млн років до н.е. і до сьогодні, є частиною Музейного фонду України та національної культурної спадщини.

Історичний заповідник є одним із головних серед регіональних музейних закладів, які безперервно працюють над пошуком грантових проєктів, впровадженням новацій у виставковий та експозиційний простір, у цифровізацію зібрань, у розширення асортименту музейних послуг, нових цікавих форм взаємодії з візітерами. Усі вищезазначені ініціативи знайшли відображення у Стратегії розвитку заповідника.

Одним із суттєвих напрямів діяльності закладу є постійний розвиток у удосконалення існуючих експозицій, впровадження нових актуальних виставкових проєктів. Так, у 2019 році завдяки програмі «Малі міста — великі враження» (програма ініційована Міністерством культури та інформаційної політики України), був реалізований проєкт «Інтерактивний музей стародруків», у межах якого відбудовано перший поверх «Музею книги та друкарства» та створено нову інтерактивну експозицію з просторовими рішеннями, інноваційними технологіями та засобами презентації колекції книг. Дякуючи масштабній проєкції та спеціально виготовленим відеорядам було відтворено архітектурну особливість вежі XVI ст., у якій знаходиться Музей книги та друкарства.

Автори проєкту поставили перед собою низку завдань:

- Створення внутрішнього архітектурного простору.
- Продуктивне використання комунікаційних можливостей музею, а саме з допомоги сучасних методів інтерпретації національної культурної спадщини (наприклад, аудіогіди, мультимедійне обладнання, інше).
- Формування динамічної експозиції, що налаштована на розвиток, з метою відтворення нового розуміння минулих подій та показу змін у культурі та суспільстві.
- Закладання інтерактивного простору, з метою залучення відвідувачів до активності та інформування.
- Створення доступності та зрозумілості для широкого кола відвідувачів, включаючи маломобільні групи населення.
- Відтворення інформаційно насиченої експозиції, призначеної для повторних відвідувань.
- Вплив на емоційне враження та незвичності від перебування у просторі експозиції.
- Можливість проведення різноманітних заходів.
- Вичерпне використання інформаційних, інтелектуальних та комунікаційних ресурсів [4, с. 254–255].

Реалізація цього проєкту повинна була передбачити: зменшення перевантаженості експозиційної зони; підвищення рівня зацікавленості відвідувачів у отриманні інформації; започаткування електронної бази даних для наукових досліджень та впровадження інтерактивних експозицій; розширення аудиторного складу музею; збільшення можливостей музею щодо організації дозвіллевих заходів; зріст числа партнерів; створення позитивного іміджу музею; збільшення прибутку від надання платних послуг [4, с. 258].

Окрім перелаштування експозиції музею також було оцифровано та надано у відкритий доступ біля 10 найцінніших книг із колекції Музею книги та друкарства.

Оновлена експозиція заповідника сьогодні працює як культурний хаб, на базі якого відбуваються цікаві екскурсії, лекції, тематичні зустрічі, майстер-класи, невеликі акустичні концерти та багато іншого.

Варта уваги ще одна експозиція заповідника — «Острозька іконописна майстерня», яка була створена у 2021 році у Краєзнавчому музеї «Острозький замок», за підтримки УКФ під час реалізації однойменного проєкту. Оновлений музейний простір має на меті відтворити багатогранність розвитку українського мистецтва для відвідувачів та допомогти в усвідомленні процесу розвитку іконописної справи як частини української культури. Експозиція репрезентує унікальні твори Острозької іконописної майстерні XVII—XVIII ст., які знані своєю позитивною емоційністю та зображенням усміхнених, життєрадісних і доброзичливих облич святих, які описуються в науковій літературі, як «святі, що посміхаються». Така експозиція, на нашу думку, сприяє збереженню культурної спадщини Острога, а також активізації його привабливості для відвідувачів не лише з України, але й зарубіжжя. Крім історичного погляду на контекст існування іконописної майстерні, експозиція демонструє процес створення ікони від підготовки дошки до кінцевого етапу — покриття лаком. Виставка розташована у трьох залах третього поверху Острозького замку [37]. Також у залі є мікроскоп, який надає відвідувачам можливість

оглянути деталі мистецтва іконопису з точки зору дослідника. На роботах акцентовано увагу на предметах побуту з представлених ікон, які є характерними для нашого регіону, де поряд знаходяться їх археологічні аналоги. Для кращого розуміння зображення на іконі, кожна робота супроводжується коротким текстом з аналізом сюжету в межах проєкту [44].

Загалом музейні працівники багато уваги приділяють соціокультурній роботі з різними групами відвідувачів. Поза постійною пропозицією — екскурсійних маршрутів експозиціями — у музеї-заповіднику влаштовуються: презентації нових експонатів, гостьові виставки, презентації книг, майстер-класи, квест-екскурсії, освітні програми, перегляди фільмів, інше.

Щороку місцеві жителі та гості міста Острога мають змогу відвідати унікальну акцію «Ніч в музеї», яка проводиться до Міжнародного дня музеїв — 18 травня. Така ініціатива показує ресурс, потенціал та можливості сучасного музею, залучає молодь. «Ніч в музеї» в заповіднику у 2024 році тривала з вечора до опівночі та присвячувалась столітній історії Острозького замку. 12 екскурсійних груп змогли долучитися до театралізованого дійства, подивитися проєкції, побачити хоровий перформанс, послухати цікаві історії та байки з музейного життя Острога.

Згідно повідомлень заповідника на їхній сторінці у Фейсбуці (<https://www.facebook.com/ostroycastle>), кошти зібрані від продажу квитків на акцію «Ніч в музеї» були надані на придбання дрону для підрозділу 141-ї ОПБр, у якому служить захисник України, острожанин — бойовий медик Володимир Назаров.

Переважне число інновацій та новітніх послуг, які впроваджує сьогодні заповідник — це результат проєктної роботи. Про окремі з них згадувалось раніше, проте проєкти не обмежуються темою експозицій. Так, наприклад, музейні працівники значну увагу надають темі інклюзії та представленню музейних послуг людям з інвалідністю. Прикладом може бути проєкт «Інклюзивний музей в Острозькому замку», який у 2020 році за

підтримки УКФ, реалізував Державний історико-культурний заповідник м. Острога. Він мав на меті продемонструвати багатогранність розвитку української культури та мистецтва, зробити національну історико-культурну спадщину доступнішою для людей з інвалідністю. За результатами впровадження цього проєкту створено:

- три аудіогоди (ангальйською, польською та із українською аудіодискрипцією), які розміщені на туристичному сайті «Izi.travel». Українська аудіодискрипція для незрячих відвідувачів детально описує музейні експонати та експозиції заповідника;

- чотири тактильні копії експонатів: 3D-моделі замку князів Острозьких, Аналою з життям святого Миколая XVII ст., печатки магістрату м. Острога XVII ст., скульптури Т.-О. Сосновського «Мадонна з немовлям» XIX ст.;

- три комплекти путівників: по музею тактильний із позначками на аудіогід із аудіодискрипцією, по музею для слабоворих; по музею з адаптованим текстом для людей із порушеннями слуху;

- двадцять тактильних орієнтирів, тактильного етикетажу та тактильних QR кодів до аудіогіду [14].

Під час реалізації інклюзивних продуктів та впровадження послуг для людей з інвалідністю, залучалися експерти та слабоворі відвідувачі, що сприяло досягненню якісних максимальних результатів.

Особливо активізувалася проєктна діяльність заповідника у 2022 році, як реакція на загрозу повномасштабного вторгнення. Заклад став використовувати пропозиції міжнародних ініціатив, активно шукав закордонних партнерів та спонсорів.

Найперше реалізовувались проєкти, які передбачали захист колекцій та приміщень, безперебійний розвиток заповідника та забезпечення різних сценаріїв роботи закладу у випадку воєнної агресії.

Таким чином, від Міжнародного фонду із захисту культурної спадщини в зонах конфліктів ALIPH (International Alliance for the Protection

of heritage on conflict areas) було підтримано Грант швидкого реагування на виклики війни для ДІКЗ м. Острога. Грант передбачав закупівлю: витратних матеріалів для забезпечення збереженості музейних зібрань в укритті та у випадку евакуації; сучасну прилади відеоспостереження для охоронних заходів у заповіднику; джерела альтернативної електроенергії у випадку відсутності електропостачання.

Проект «Реорганізація фондосховища Державного історико-культурного заповідника м. Острога» підтримав музей Берлін-Карлсхорст (Museum Berlin-Karlshorst). У проєкті пропонувалось розглянути культурну та мистецьку спадщину князів Острозьких відповідно ціннісного орієнтиру на мир та сталий розвиток громади малих та середніх міст регіону. З метою забезпечення надійного захисту музейної колекції та експонатів, було вирішено реорганізувати приміщення фондосховища музею. Німецькі спонсори придбали та оплатили транспортування і встановлення ергономічної системи зберігання експонатів. Всі складові частини цієї системи були зроблені на замовлення, відповідно до вимог приміщення та потреб заповідника для зберігання колекцій [9].

Заповідник у співпраці з громадською організацією «Братство ім. князів Острозьких» завдяки підтримці Інституту імені Гете (Goethe-Institut) та Стабілізаційного фонду культури та освіти Федерального міністерства закордонних справ Німеччини зміг реалізувати культурний проєкт «Цифровізація спадщини: відкритість та доступність Державного історико-культурного заповідника м. Острога». Проєкт повинен був забезпечити вільний та рівний доступ до культурних пам'яток, забезпечити наукові та культурні запити візитерів, забезпечувати збереження та популяризацію культурної спадщини України. Таким чином було оцифровано 1000 найцінніших музейних експонатів та створено базу даних з понад 78 тисячами музейними пам'ятками. Каталог цієї колекції знаходиться на сайті заповідника, пам'ятки культурної спадщини можна віднайти за ключовими словами або переглядати за розділами колекції:

«Археологія», «Іконопис», «Живопис». До кожного музейного предмета подано його зовнішній вигляд, назву та розгорнуте описання предмета, вказується дата та підписи, ін., а також інформацію про музейний предмет (шифр, номер у книзі надходжень головної інвентарної книги, номер за порядком, техніка та матеріали виготовлення, розмір і вага, матеріальний стан збереження).

Проект має важливе значення для збереження національної культурної спадщини. Невеликі виставкові приміщення не дозволяють показати більшу кількість експонатів, проте цілодобове представлення їх у мережі Інтернет надає змогу знайомити усіх бажаючих з колекціями заповідника, історичними подіями в Україні та Острозі зокрема, застосовувати цей ресурс для різних культурних акцій [7].

У 2022 році дякуючи підтримці УКФ було запропоновано нову соціокультурну акцію — виставковий проєкт «Україна After War». В основі експозиції було відтворення емоцій та почуттів української спільноти, спровокованих війною росії проти України, шанування героїв та створення спільної стратегії розвитку українського суспільства. Виставка складалася з трьох частин: перша зала показала мистецькі твори та коментарі, де можна було зрозуміти, що українці пережили за час війни, друга — роботи, які розповідають про прагнення нашого суспільства після перемоги; третя зала — відеосюжет, у якому волонтери, військові та діти розповідають про те, що буде зроблено ними після перемоги. Виставку була доповнена інтерактивною частиною [54].

Вагому складову в комунікації з відвідувачами та репрезентації сучасних музейних послуг має сайт заповідника <https://ostrohcastle.com.ua/>, який був оновлений у 2021 році в межах проєкту «Інклюзивні сайти історико-культурних заповідників Рівненщини WCAG 2.1» за підтримки Українського культурного фонду.

З головної сторінки сайту організатори звертають увагу на моменти, які відразу цікавлять відвідувачів острозького музею: години роботи, електронні

квитки, вартість екскурсій, каталог колекції заповідника. Сайт доступний на трьох мовах: українською, польською та англійською. Серед основних розділів ресурсу: Музейні галереї, Відвідувачам, Експозиції, Про заповідник, Контакти.

Розділ «Відвідувачам» надає можливість відвідати віртуальну екскурсію у Музеї книги та друкарства та Краєзнавчому музеї. Крім традиційної інформації (графік роботи, ціни, онлайн-книга відгуків), тут присутня важлива інформація для туристів: про заклади харчування, де переночувати, яким чином доїхати.

Розділ «Експозиції» репрезентує історію, інформацію про колекції та експозиції Музею книги та друкарства, Краєзнавчого музею, Нумізматичної виставки.

У розділі «Музейні галереї» містяться добірки фотографій музеїв заповідника, а також добірка відеосюжетів, які інформують про туристичні пропозиції регіону.

Особливий інтерес привертає розділ «Про заповідник». У ньому передбачені: важливі цифрові ресурси — каталог колекції Державного історико-культурного заповідника м. Острога та каталог «Острозька іконописна майстерня»; електронні бази даних «Музеї заповідника», «Дослідники Острожчини», «Незабутні постаті працівників музею», «Пам'ятки заповідника», інше. Також у розділі надані матеріали для людей з інвалідністю: у форматі легкого читання — «Про музей», аудіоекскурсія Острозьким замком українською мовою з аудіодискрипцією; брошура «Я збираюся до музею та відеоролик про заповідник з перекладом на жестову мову.

Сайт прилаштований для людей з порушеннями зору: є можливість обрати потрібну кольорову гаму, змінити розмір шрифтів, вимкнути зображення або зробити його чорно-білим, інше.

Заповідник відзначається активною присутністю в соціальних мережах: вайбер, інстаграм, фейсбук.

Державний історико-культурний заповідник міста Острога є один із провідних музейних інституцій регіону. Він постійно працює над пошуком грантових проєктів, розширенням та модернізацією виставкових просторів, оцифруванням колекцій, удосконаленням асортименту музейних послуг та реалізації нових форм комунікації з відвідувачами. Усі ініціативи передбачені Стратегією розвитку закладу.

Формування національного культурного простору є одним із пріоритетів заповідника. Серед його пропозицій: екскурсії експозиціями, презентації нових експонатів, гостьові виставки, квест-екскурсії, майстер-класи, презентації книг, освітні програми, перегляди фільмів, щорічна акцій «Ніч в музеї» тощо.

Вагоме значення у взаємодії з громадою та забезпеченні доступу до онлайн-платформ та модернізованих музейних послуг має веб-сайт заповідника, а також онлайн-сторінки закладу у соціальних мережах.

Музейні працівники вдосконалюють та розвивають свої експозиції, а також займаються реалізацією нових актуальних виставкових ініціатив. До останніх виставкових проєктів можна віднести — «Острозька іконописна майстерня», «Інтерактивний музей стародруків», «Україна After War».

Переважне число новацій та послуг, які заповідник пропонує, народжуються в результаті реалізації проєктів. Музейники впроваджують практики в сфері інклюзії та надання музейних послуг візитерам з інвалідністю. Дякуючи проєктним програмам, заповідник може пропонує аудіогід, тактильні копії експонатів, сайт, адаптований для людей з порушеннями зору, збірки путівників для різних груп людей з інвалідністю, тактильні орієнтири.

У зв'язку з воєнною загрозою 2022 року, проєктна діяльність заповідника активізувалася. Були впроваджені проєкти, націлені на захист колекцій та приміщень, розробку різних сценаріїв діяльності закладу у період небезпеки. стабільний розвиток заповідника.

Отже, сьогодні українські музеї активно застосовують результати інноваційної культурної діяльності та впроваджують для відвідувачів актуальні музейні послуги. Більшість проєктів музеїв реалізується завдяки грантовим програмам ДУ «Український культурний фонд». Музейні ініціативи сучасних закладів спрямовані на: удосконалення існуючих та створення нових експозицій; пошук новацій для виставкових проєктів, цифровізація музейних установ та перетворення копій у цифровий аналог колекцій з представленням їх у відкритому доступі; створення інклюзивних продуктів і послуг.

Висновки до розділу 2

Сучасні умови розвитку нашої держави вимагають від музейного закладу створення мультифункціонального культурно-наукового комплексу, який буде виконувати функцію частини національного культурного простору держави.

Однією з головних місій музею є розробка інструментів для культурної самоідентифікації громадян та сприяння їх пристосування до постійних змін соціокультурного середовища, включаючи коригування уявлень, стереотипів, цінностей та культурних моделей.

Безмежне використання інноваційних технологій у повсякденному житті, воєнні події на території нашої країни стимулюють музеї до формування нових правил та умов організації власної діяльності, пошуку нових партнерств, інше.

Музейна діяльність, як особлива галузь культури, охоплює теорію та практику роботи з музейними ресурсами для досягнення місії у формуванні національного культурного простору у довгостроковій перспективі та виконання поточних цілей. Робота музею, як інших культурних інституцій, базується на стратегічному плануванні. Значна кількість музейних установ активно працює над стратегіями власного розвитку, враховуючи вагомість

соціокультурної діяльності. Серед таких закладів — Рівненський обласний краєзнавчий музей, соціокультурна діяльність якого відображена в різних частинах Стратегії музею, включаючи SWOT-аналіз, стратегічні та операційні цілі, сценарії розвитку тощо.

Сьогодні формування національного культурного простору базується на діяльності музеїв, які з метою розширення аудиторії та залучення нових відвідувачів, впроваджують віртуальні послуги. Музеї використовують нові технології та формати роботи для підтримки зацікавленості своїх відвідувачів та досягнення успіху.

Українські музеї шукають і знаходять підтримку для реалізації своїх проєктів від різних грантодавців, у тому числі й від Державної установи «Український культурний фонд», впроваджуючи нові рішення для виставкових проєктів, створюючи цифрові копії власних колекцій, створюючи цифрову продукцію, адаптуючи музейні ресурси та послуги для потреб людей з інвалідністю.

Державний історико-культурний заповідник міста Острога є частиною національного культурного фонду України, однією із провідних музейних установ у регіоні, що постійно працює над пошуком грантових можливостей, модернізацією виставкових просторів, оцифруванням колекцій, удосконаленням асортименту музейних послуг та здійсненню реалізації нових форм комунікації з відвідувачами. Усі ці ініціативи знайшли місце у Стратегії розвитку закладу.

Формування національного культурного простору є одним із пріоритетів заповідника. Серед його пропозицій: екскурсії експозиціями, презентації нових експонатів, гостьові виставки, квест-екскурсії, майстер-класи, презентації книг, освітні програми, перегляди фільмів, щорічна акцій «Ніч в музеї» тощо.

Вагоме значення у взаємодії з громадою та забезпеченні доступу до онлайн-платформ та модернізованих музейних послуг має веб-сайт заповідника, а також онлайн-сторінки закладу у соціальних мережах.

Музейні працівники вдосконалюють та розвивають свої експозиції, а також займаються реалізацією нових актуальних виставкових ініціатив. До останніх виставкових проєктів можна віднести — «Острозька іконописна майстерня», «Інтерактивний музей стародруків», «Україна After War».

Переважне число новацій та послуг, які заповідник пропонує, народжуються в результаті реалізації проєктів. Музейники впроваджують практики в сфері інклюзії та надання музейних послуг візитерам з інвалідністю. Дякуючи проєктним програмам, заповідник може пропонує аудіогіди, тактильні копії експонатів, сайт, адаптований для людей з порушеннями зору, збірки путівників для різних груп людей з інвалідністю, тактильні орієнтири.

У зв'язку з воєнними діями 2022 року, проєктна діяльність заповідника активізувалася. Були впроваджені проєкти, націлені на захист колекцій та приміщень, розробку різних сценаріїв діяльності закладу у період небезпеки. стабільний розвиток заповідника.

ВИСНОВКИ

1. Музей — це живий організм, який існує та розвивається разом із суспільством та є його невід’ємною частиною. Українські музеї намагаються, окрім виконання своєї основної функції (збір, зберігання та дослідження фондів), переосмислювати себе у намаганні бути відкритішими, гнучкішими, інтерактивнішими, орієнтованими на молоде покоління. Вони поволі перетворюються на культурні центри, осередки формальної та неформальної освіти, простори громадсько-культурної діяльності в поєднанні творчості та нових сучасних знань, де відвідувачам надається право бути співавторами музейної експозиції.

В межах дослідження розглянуто поняття «національний культурний простір», «музейна інституція» через призму теоретичного обґрунтування. В процесі вивчення цих понять стало зрозуміло, що національний культурний простір є поняттям концептуальним, а не географічним. Він наповнений образами, символами, ідеями, які перетворюють його на «власний» простір певної популяції, їх «рідну землю», «батьківщину».

2. Зміни в соціальній, політичній, економічній та культурній сферах створюють умови для переосмислення ролі музеїв як культурних інституцій в загальній структурі сучасного суспільства. У поточному столітті відбулися великі перетворення як в діяльності музеїв, так і в національному культурному просторі України. Ці зміни викликані і внутрішніми, і зовнішніми факторами розвитку суспільства загалом. Вивчення сучасних форм роботи музеїв України в умовах воєнного часу має суттєве значення на формування національного культурного простору.

Перебуваючи в умовах військових дій на своїй території, Україна стикнулася з викликами, які пов’язані зі збереженням національної культурної спадщини. Знаходячись у стані військових дій, Україна стикається з викликами, які пов’язані зі збереженням власної культурної спадщини, пошуком нових форм презентації власних фондів в умовах кризи.

3. Джерельну базу дослідження склали праці українських культурологів: Олени Доманської, Олени Гончарової, Олександра Гриценка, Олександра Кравченка, Сергія Руденка, ін., які прямо чи опосередковано висвітлювали діяльність музейних інституцій України. Також комплексний зміст дослідження зумовив звернення не лише до культурологічних праць, але й до здобутків суміжних наук — мистецтвознавства, бібліотекознавства, мистецтвознавства, тощо.

На початку 30-х років минулого століття історик Микола Дружинін вперше використовує у науковій літературі термін «музейний предмет». Варто зауважити, що в музеєзнавстві цей термін пояснюється як «вилучений з реальної дійсності предмет музейного значення, включений до музейного зібрання і здатний зберігатися протягом тривалого часу, є носієм соціокультурної та природничо-наукової інформації, автентичним джерелом знань та емоцій, культурно-історичною цінністю, частиною національного надбання».

Вагомим джерелом інформації про проєктну практику українських музеїв є веб-сайт Українського культурного фонду. Також знаходимо ці відомості в оглядових документах Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого] та на сайтах музейних інституцій.

4. Музейна інституція — це установа науково-дослідного та культурно-освітнього напрямку діяльності. Виникнення та функціонування цих установ обумовлені суспільною вимогою збереження культурної пам'яті шляхом дослідження, презентації, інтерпретації та передачі прийдешнім поколінням об'єктів національної культурної спадщини. В процесі реалізації власних завдань, музей формує національний культурний простір суспільства і держави загалом.

Протягом усього періоду формування та розвитку музейної справи в Україні музейні інституції у своєму поступі шукали нові підходи та методи в роботі. Приватні колекції поступово переміщувались до центрів наукових досліджень, а з часом — отримували загальний громадський доступ до

колекцій. Музейництво в Україні удосконалювалось на шляху боротьби за збереження української національної ідеї та культури. Поліпшення музейної діяльності позначилось на його характері та структурі. Українські музеї створювались та функціонували дякуючи підтримці товариств, науковців та окремим культурним меценатам.

Для подолання проблемних питань музеї працюють над створенням Стратегій розвитку закладів, у яких аналізується наявний стан соціокультурної діяльності (та інших напрямів роботи), викладаються стратегічні та операційні цілі, наводяться різні сценарії розвитку, в т.ч. з активним впровадженням соціокультурних ініціатив тощо.

5. Музеї активно працюють над рішенням нових виставкових проєктів, покращенням теперішніх та створенням нових експозицій, які цікавитимуть постійних відвідувачів та притягнуть увагу потенційних. Також застосовують програмно-проєктний підхід у своїй діяльності та постійно шукають фінансування для створення інноваційних культурних продуктів і послуг. Багато масштабних музейних проєктів, починаючи з 2017 року, були реалізовані за підтримки УКФ. Завдяки різним програмам УКФ впродовж останніх років музейні заклади змогли: удосконалити існуючі та створити нові експозиції й доповнити їх різними соціокультурними активностями; оцифрувати власні колекції, створити бази даних експонатів, удосконалити музейні сайти, запропонувати відвідувачам віртуальні тури та онлайн-галереї, аудіо- та відеоконтент; стати більш доступними для відвідувачів з інвалідністю та інших маломобільних груп, розробити інклюзивні музейні продукти та послуги.

6. Державний історико-культурний заповідник м. Острога є одним із головних серед регіональних музейних закладів, має розгорнуту структуру та значну колекцію експонатів (близько 80 тисяч). Заклад, спираючись на Стратегію розвитку, постійно працює на пошуком грантових можливостей, удосконаленню експозиційного просторів, цифровізацією колекцій,

розширенням асортименту музейних послуг, нових цікавих форм комунікації із відвідувачами.

Історичний заповідник безперервно працює над пошуком грантових проєктів, впровадженням новацій у виставковий та експозиційний простір, у цифровізацію зібрань, у розширення асортименту музейних послуг, нових цікавих форм взаємодії з візітерами. Усі вищезазначені ініціативи знайшли відображення у Стратегії розвитку заповідника.

Одним із суттєвих напрямів діяльності закладу є постійний розвиток у удосконалення існуючих експозицій, впровадження нових актуальних виставкових проєктів. Так, у 2019 році завдяки програмі «Малі міста — великі враження» (програма ініційована Міністерством культури та інформаційної політики України), був реалізований проєкт «Інтерактивний музей стародруків», у межах якого відбудовано перший поверх «Музею книги та друкарства» та створено нову інтерактивну експозицію з просторовими рішеннями, інноваційними технологіями та засобами презентації колекції книг. Дякуючи масштабній проєкції та спеціально виготовленим відеорядом було відтворено архітектурну особливість вежі XVI ст., у якій знаходиться Музей книги та друкарства.

Інноваційні події та послуги заповідника — це результат його проєктної діяльності.

Колектив заповідника працює над розвитком існуючих експозицій, а також створенням нових актуальних виставок (серед останніх виставкових проєктів — «Інтерактивний музей стародруків», «Острозька іконописна майстерня», «Україна After War»).

Оцифрування експонатів та створення цифрових каталогів колекції (зокрема проєкт «Цифровізація спадщини: відкритість та доступність Державного історико-культурного заповідника м. Острога») дозволяють урізноманітнити національну культурну спадщину регіону та робить музей більш доступним для різних категорій користувачів.

Заповідник — один з найактивніших в регіоні музейних закладів, які працюють з темою інклюзії. Реалізовані проєкти (наприклад, «Інклюзивний музей в Острозькому замку») дозволили заповіднику мати аудіогоди, тактильні копії експонатів, комплекти путівників для різних груп людей з інвалідністю, тактильні орієнтири, сайт, адаптований для людей з порушеннями зору тощо.

У зв'язку з воєнними діями 2022 року, проєктна діяльність заповідника активізувалася. Були впроваджені проєкти, націлені на захист колекцій та приміщень, розробку різних сценаріїв діяльності закладу у період небезпеки. стабільний розвиток заповідника.

7. Тому, з викладеного зрозуміло, сьогоднішні музеї України виступають однією зі складових частин національного культурного простору. У умовах сучасних викликів і проблем, які постають перед ними, музеї продемонстрували сталу готовність до викликів і спроможність продовжувати розвиватись, удосконалюватись та збагачуватись новими технологічними практиками з метою формування національного культурного простору.

Це дослідження можна поглиблювати у напрямі подальшого аналізу сучасних музейних практик та їх значення у формуванні національного культурного простору України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія. Інститут культурології НАМ України. 2019. 256 с. URL: https://icr.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Book_2019_Grytsenko_Kulturny_prostir_i_nacionalna_cultura.pdf (дата звернення: 4.02.2025).
2. Бірзова О. Технології доповненої реальності в музейних експозиціях. Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Вип. 21. Матеріали наукової конференції «Музейна експозиція – актуальні виклики сучасності. Поєднання інноваційних та традиційних форм роботи». Рівне, 2023. С. 96–98. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WDwyVgWI5r7i3gkLOGi2NbrbTxz3mxWK/view> (дата звернення: 4.02.2025).
3. Брижук А. Мультимедіа в музеї. Світовий досвід та Острозький музей [Слайд-презентація]. [Острог, 2023]. 63 с.
4. Брижук А., Позіховська С. Обґрунтування змін в експозиції Музею книги та друкарства м. Острога. Острозький краєзнавчий збірник. Вип. 11. Острог, 2019. С. 250–259.
5. Butko L. Situations and Leadership in Socio-Cultural Management. Socio-Cultural Management Journal. 2003. Volume 6, Number 1. Pp. 184–186. URL: <http://socio-cultural.knukim.edu.ua/article/view/278671/273433> (дата звернення: 4.02.2025).
6. Butko L., Fedorenko S., Lushakova A. Communication Strategy of the Museum: Peculiarities of Formation by Means of PR Technologies. Socio-Cultural Management Journal. 2023. Volume 6, Number 2. Pp. 72–85. URL: <http://socio-cultural.knukim.edu.ua/article/view/291291/284891> (дата звернення: 5.02.2025).

7. В Острозі реалізують проєкт з діджиталізації історико-культурної спадщини. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/561474-v-ostrozi-realizovuyut-proekt-z-didzhitalizatsii-istoriko-kulturnoi-spadshchini> (дата звернення: 4.02.2025).
8. Виткалов С. В., Виткалов В. Г. Культурні практики у контексті зміни управлінських парадигм. Філософія подієвої культури: теорія та практика: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, КНУКиМ, 26–27 берез. 2020 р. Київ: КНУКиМ, 2020. С. 28–30.
9. Грантові проєкти ДІКЗ м. Острога від міжнародних організацій у 2022 р. URL: <https://ostrohcastle.com.ua/en/grantovi-proyekty-dikz-m-ostroga-vid-mizhnarodnyh-organizatsij-u-2022-r/> (дата звернення: 4.02.2025).\
10. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія. Інститут культурології НАМ України. 2019. 256 с. URL: https://icr.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Book_2019_Grytsenko_Kulturny_prostir_i_nacionalna_cultura.pdf (дата звернення: 1.02.2025).
11. Губіна О. П. Музей як соціокультурний інститут. Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір : матеріали VII Всеукр. наук. конф. молод. вч., асп. та магістран., м. Київ, 02 листопада 2023 р. Київ, 2023. С. 63–64. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytuty/Akademiia/Vydannia/konferentsii/Tezy_02_11_2023_2.pdf#page=63 (дата звернення: 4.02.2025).
12. Дмитрів С. Старі місця — нові враження: як український стартап відтворює пам'ятки. URL: <https://gluzd.org.ua/articles/stari-mistsia-novi-vrazhennia-iak-ukrainskyi-startap-vidtvoriuiie-pam-iatky/> (дата звернення: 1.02.2025).
13. Дружинін М. [Електронний ресурс]: Режим доступу. file:///C:/Users/%D0%9C%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%90/D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%

- [D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-20376-1-10-20210623.pdf](#)
<https://gluzd.org.ua/articles/stari-mistsia-novi-vrazhennia-ia-ukrainskyi-startap-vidtvoriue-pam-iatky/> (дата звернення: 4.02.2025).
14. Інклюзивний музей в Острозькому замку. URL: <https://ostrohcastle.com.ua/inklyuzyvnyj-muzej/> (дата звернення: 4.02.2025).
15. Kovalenko Y. The Success Phenomenon in Socio-Cultural Management. Socio-Cultural Management Journal. 2021. Volume 4, Number 1. Pp. 3-33. URL: <http://socio-cultural.knukim.edu.ua/article/view/235662/234016> (дата звернення: 4.02.2025).
16. Карпов В. Музеезнавчий аналіз висвітлення культурної спадщини Т.Шевченка у Національному музеї Тараса Шевченка. Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. Київ. Міленіум. 2016. Вип. 1 (6). С. 6 – 10.
17. Карпов В.В. Управління ризиками у сфері захисту музейних колекцій. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія: наук. журнал. Київ. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва, 2017. № 3. С.58 – 66.
18. Кулікова С. В. Арт-менеджмент як складова частина соціокультурної діяльності. Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2022. Вип. 207. С. 175–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2022_207_36 (дата звернення: 1.02.2025).
19. Куницький О. Евакуація культури: чи можна було врятувати втрачені об'єкти. Deutsche Welle. 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/evakuacia-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci-mo-zna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810> (дата звернення: 4.02.2025).
20. Лелик М. Б. Культурні та мистецькі інклюзивні ініціативи як маркер демократичного й розвиненого суспільства (оглядова довідка за матеріалами преси, інтернету та неопублікованими документами за

- 2019–2020 рік). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2020/marker.pdf (дата звернення: 4.02.2025).
21. Лелик М. Б. Ресурси, систематизація, втілення: як працює проєктний культурний менеджмент в Україні (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2019–2021 рр.). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2021/Proect1.pdf (дата звернення: 4.02.2025).
22. Лелик М. Б. Сучасні інноваційні проєкти: як працюють мистецькі практики популяризації та переосмислення культурної історичної спадщини України (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2019–2020 рр.). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2020/Innova.pdf (дата звернення: 4.02.2025).
23. Лещук Г. В. Особливості соціокультурної діяльності як фактора соціально-виховного впливу на особистість. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2019. Вип. 1 (44). С. 98–101. – URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/24876> (дата звернення: 4.02.2025).
24. Лещук Г. В., Сорока О. В. Соціокультурна діяльність та інклюзивна освіта: точки дотику. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. № 2 (47). С. 96–98.
25. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-70323> (дата звернення: 1.02.2025).
26. Любарець В. В. Особливості професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності. Вища освіта України: теоретичний та наук.-метод. часопис. К., 2018. № 4. С. 56–61.
27. Любарець В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності в умовах інформаційно-

- освітнього середовища : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 515 с.
28. Мілашовська О. І., Хаустова К. М. Особливості менеджменту в музейній справі. Економічний простір. Збірник наукових праць. 2022. №180. С. 144–147. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/9641/1/Milashovska.pdf> (дата звернення: 1.02.2025).
29. Міненко Л. Музеєзнавство: словник базових термінів. Фенікс. Київ. 2013. 152 с.
30. Макаревич М. ВИСТАВКА УКРАЇНСЬКИХ ШЕДЕВРІВ ЯК АНТИДОТ
31. ВІД РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ. Дзеркало тижня. 2024. URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/vistavka-ukrajinskikh-shedevriv-jak-antidotvid-rosijskoji-propahandi-.html> (дата звернення: 1.02.2025).
32. Музей театального, музичного та кіномистецтва України. Офіційний сайт. URL: <https://www.tmf-museum.com/> (дата звернення: 1.02.2025).
33. Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара». Офіційний сайт. URL: <https://honchar.org.ua/> (дата звернення: 1.02.2025).
34. Нехай В. А. Менеджмент соціокультурної діяльності в умовах глобальних викликів. Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 9–10 квітня 2021 р. Дніпро, 2021. С. 86–89. URL: <http://surl.li/qhgka> (дата звернення: 1.02.2025).
35. Оленіна О. Ю. Концепція підготовки менеджерів соціокультурної діяльності в умовах формування суспільства знань. Культура України. 2013. Випуск 42. С. 41–49.
36. Open Kurbas. Про проєкт. URL: <https://openkurbas.org/pro-proekt/> (дата звернення: 1.02.2025).

- 37.Острозька іконописна майстерня URL:
<https://ostrohcastle.com.ua/katalog-ostrozka-ikonopysna-majsternya/> (дата
звернення: 4.02.2025).
- 38.Острозький замок отримає антикоронавірусну допомогу від
Українського культурного фонду. URL:
[https://ostrohcastle.com.ua/ostrozkyj-zamok-otrymaye-antykoronavirusnu-
dopomogu-vid-ukrayinskogo-kulturnogo-fondu/](https://ostrohcastle.com.ua/ostrozkyj-zamok-otrymaye-antykoronavirusnu-dopomogu-vid-ukrayinskogo-kulturnogo-fondu/) (дата звернення:
4.02.2025).
- 39.Острозький заповідник діджиталізується. URL:
<https://www.rv.gov.ua/news/ostrozkiy-zapovidnik-didzhitalizuyetsya> (дата
звернення: 4.02.2025).
- 40.Острозький заповідник отримає фінансування від проекту «Малі міста –
великі враження». URL: [https://uccs.org.ua/novyny/ostrozkyj-zapovidnyk-
otrymaie-finansuvannia-vid-proektu-mali-mista-velyki-vrazhennia/](https://uccs.org.ua/novyny/ostrozkyj-zapovidnyk-otrymaie-finansuvannia-vid-proektu-mali-mista-velyki-vrazhennia/) (дата
звернення: 4.02.2025).
- 41.Петінова О. Б., Опанасюк В. В. Теорія та історія соціокультурної
діяльності: навчальний посібник. Одеса, 2018. 78 с.
- 42.Про затвердження Положення про Державний реєстр національного
культурного надбання. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text> (дата
звернення: 1.02.2025).
- 43.Піскова Е, Федорова Л. МУЗЕЙНА СПРАВА В УКРАЇНІ. Енциклопедія
історії України. Том 7. Інститут історії України. Видавництво «Наукова
думка». Київ. 2010. 728 с.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Mujejna_sprava (дата звернення:
1.02.2025).
- 44.Презентували сім проєктів, які реалізовуватимуть в Острозі. URL:
[https://ostrohcastle.com.ua/prezentuvaly-sim-proyektiv-yaki-
realizovuvatymut-v-ostrozi/](https://ostrohcastle.com.ua/prezentuvaly-sim-proyektiv-yaki-realizovuvatymut-v-ostrozi/) (дата звернення: 1.02.2025).

45. Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо загальних засад надання населенню культурних послуг : Закон України від 29.04.2021 р. № 1432-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1432-20#Text> (дата звернення: 1.05.2025).
46. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 1.05.2025).
47. Про музеї та музейну справу : Закон України від 09.08.2023 р. № 3300-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 1.05.2025).
48. Руденко С. Музей як технологія. Монографія. Видавництво Ліра-К Київ. 2021. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudenko_Serhii_Borysovykh/Muzei_iak_tekhnolohiia.pdf? (дата звернення: 4.02.2025).
49. Статут ВГО «Український комітет ради музеїв «ІКОМ», 2018. URL: <http://icom.in.ua/stutut-icom-ukrayini/> (дата звернення: 1.02.2025).
50. Сорока А. Культурні чистки. Як Росія руйнує музеї й вивозить мистецтво з України. BBC Україна. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61472927> (дата звернення: 4.02.2025).
51. Спіріна Т. Соціокультурна діяльність, як засіб формування життєвих цінностей молоді у вільний від навчання час. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36013/1/T_SPIRINA_PPPSS_KSP&K_O_IPSP.pdf (дата звернення: 4.02.2025).
52. Стратегія Рівненського обласного краєзнавчого музею. Проєкт. Рівне, 2021. 43 с.
53. Тадля О. М. Менеджмент соціокультурної діяльності: інноваційний підхід та креативні технології освіти. Актуальні питання культурології. 2017. Вип. 17. С. 269–275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apkant_2017_17_56 (дата звернення: 1.02.2025).

54. Український культурний фонд. Архів проєктів УКФ. URL: <https://ucf.in.ua/archive> (дата звернення: 1.02.2025).
55. Харчук О., Коваленко Д., Сірош Л. Організація праці менеджера соціокультурної діяльності. Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, 22 листопада 2022 р. Київ, 2022. С. 254–256. URL: <http://surl.li/qgqrw> (дата звернення: 1.02.2025).
56. Цаценко Є. Віртуальні музеї і галереї: тимчасове рішення чи стала тенденція? URL: <https://gwaramedia.com/virtualizacziya-muzeiv-i-galerej/> (Дата звернення 21.12.2025).
57. Центр національного спротиву. Вивезли 15 тис. картин: окупанти розікрали культурний фонд Херсонщини. 2022 URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/vyvezly-15-tys-kartyn-okupanty-rozikralykulturnyj-fond> (дата звернення: 4.02.2025).
58. Черушева Г. Соціально-педагогічна та культурологічна інтерпретація соціокультурної діяльності. Гуманіт. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди» : наук.-теор. зб. 2011. Вип. 22. С. 249–253. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1740/1/психологія_педагогіка_філософія.pdf (дата звернення: 4.02.2025).
59. Шлепакова Т. Л. Інноваційні проєкти на межі мистецтва й технологій : на прикладі музеїв та художніх галерей (оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2020–2021 рр.). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2021/Cif.pdf (дата звернення: 4.02.2025).